

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Doç. Dr.
Mehmet Emin ELMACIDokuz Eylül Üniversitesi Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
emin.elmaci@deu.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7336-3561

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 09/07/2024 22/08/2024

Araştırma Makalesi

DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1513060

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Mustafa Kemal Atatürk'ün Anzakilara Mesajları

Mustafa Kemal Atatürk's Messages To The Anzacs

Öz

I. Dünya Savaşı içindeki Çanakkale Muharebeleri birçok açıdan dünyayı etkilemiştir. Savaşın siyasi ve özellikle de toplumsal sonuçları dünyanın her yerinde önemli gelişmelere neden olmuştur. Avustralya'nın da bu savaş sonrasında 25 Nisan'ı, "Anzak Günü" olarak niteleyip her yıl anma törenleriyle kutlamaları ve milli bilinçlerini güçlendirmeleri de bunlardan birisidir.

Bu savaşta önemli katkısı olan ve sonradan Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu da olacak olan Mustafa Kemal Atatürk ile Avusturyalılar arasında da saygı ve övgüye dayalı önemli bir bağ oluşmuştur. Makalemizde yeni bulgularla, bu bağın başlangıcını ve Atatürk'ün Avusturya halkına verdiği mesajların kronolojik bir değerlendirmesini yaparak tarihe önemli bir kayıt koyma düşüncesindeyiz. Özellikle Türkiye ve Avusturya basınında Atatürk'ün ilk kez yayımlanacak Anzak Günü mesajları ve bu konuda çalışılmış eserlerden hareketle, Atatürk'ün dış politikasındaki barış politikasına uygun olarak girişimleri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Anzak Günü, Şükrü Kaya, Avustralya

Abstract

The Battle of Gallipoli in World War I affected the world in many ways. The political and especially social consequences of the war led to important developments. One of these developments is the fact that Australia, in the aftermath of this war, celebrated April 25th as "Anzac Day" with commemorative ceremonies every year and strengthened their national consciousness.

ATIF: ELMACI, Mehmet Emin, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Anzakilara Mesajları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/3 (Eylül 2024), s. (216-253)

CITE: ELMACI, Mehmet Emin, "The Adoption and Spread of the Bicycle in Ottoman Social Life", *Journal of History and Future*, 10/3 (September 2024), pp. (216-253)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Mustafa Kemal Atatürk, who made a significant contribution to this war and who would later become the founder of the Republic of Turkey, and the Austrians formed an important bond based on respect and praise. In this article, we intend to set an important record in history by making a chronological evaluation of the beginning of this bond and Atatürk's messages to the Australian people with new findings. In particular, Atatürk's Anzac Day messages, which will be published for the first time in the Turkish and Austrian press, and Atatürk's initiatives in accordance with the peace policy in his foreign policy will be revealed.

Keywords: Gallipoli, Anzac Day, Şükrü Kaya, Australia

Giriş

Tarihin sayfaları her ulusun hayatında unutulmaz olaylarla doludur. Bu sayfalar her zaman mutlu ve doğru olmayabilir. Uluslar için bu bazen trajik durumlar da yaratabilmektedir. Zaman geçer, yaralar kapanır, yeni nesiller gelir. Ulus olma bilincinde, bu ülkenin sevinçli üzüntülü veya trajik günleri ancak ülkenin kendisine sadık, o dönem kendisi için yapılan fedakârlıklara layık olduğunu göstermiş ve nesillerden nesillere aktarmayı bilmiş bir ulus tarafından hiçbir zaman unutulamaz.

I. Dünya Savaşının içindeki Çanakkale Muharebelerinin de, Türklerin ve “Anzaklar” olarak bilinen Avustralyalı ve Yeni Zelandalıların “*kolektif belleğinde*” önemli bir yer tuttuğu ortadadır. Her iki kesimde de Çanakkale Muharebesinin yıl dönümleri kutlanarak, milli bilincin oluşmasına katkı sağlanmış ve “*bir ulus inşası*” oluşmuştur. Ayrıca sonradan ortaya çıkan gazete haberleri, anılar ve mektuplardaki ortak kültürel miras sonucunda, birbirlerini “*düşman*” yerine “*dost*” olarak görmeleri de Anzaklar ile Türklerin, devletleri üzerinden iyi ilişkiler kurulmasına katkı sağlamıştır. Bu iyi ilişkilerin kurulmasında Atatürk'ün rolünün ne kadar fazla olduğu da bilinmektedir.

Türk Avustralya İlişkilerinin Gelişimi

“*Avustralya kıtasının altı değişik bölgesine kümelenmiş ve birbirlerinden kopuk olan kolonilerin bir araya gelerek*” oluşturduğu Avustralya Milletler Topluluğu¹ ve Avustralyalılar Çanakkale'deki çıkartma ve sonuçlarına, daha 1915 yılı içerisinde önem vermeye başlamışlardı. Bu girişimlerden birisi, 15 Kasım-8 Aralık 1915 tarihleri arasında davetli yazarlarından alınan yazılarla oluşturulmaya başlanan ve genelde de Türkiye'den gelen yazılarla oluşturulan fotoğraf içerikli “*Anzac Book*” idi².

“Gelibolu Muharebesine” de katılmış olan General W.R Birdwood tarafından Aralık 1915'te yazılmış, 1916 yılında da basımı gerçekleşen ve bir propaganda kitabı olan “*The Anzac Book*” adlı kitap; 1915'in son haftalarında Gelibolu'daki Anzak hatlarında üretilmişti. Editörünün de dediği gibi, kitabın; “*neredeysse içindeki her kelime ve her satırı, su geçirmez*”

1 Bilâl N. Şimşir, “1915 Çanakkale Savaşı ve Türkiye-Avustralya İlişkileri”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Sayı 2, Çanakkale: Mart 2004, s. 17.

2 *The Anzac Book*; Cassell and Company Ltd. London, New York, Toronto and Melbourne, 1916.

bir örtü veya kum torbalarının altında-ya siperlerde ya da en eski Türk tüfeğinin menziline ve en küçük Türk tarla parçasına yapılan günlük ziyaretleri altında”³ yazılmıştı. Yine editör yazısında; kitabın bir “propoganda kitabı” olduğunu da “Türkiye’deki bu küçük İngiliz-Avustralya kardeşliğinin, siperlerde uzun bir kış geçirmesine yardımcı olacak bir ‘Yeni Yıl Dergisi’ olarak”⁴ planlandığını açıklayarak ortaya koymuştu.

Bu süreçte belki konumuzla daha da ilgili önemli bir noktayı paylaşmak zorunluluğu vardır. Avustralyalı bir gazeteci olan Peacock; 1918 yılı sonlarında İstanbul’a ve Gelibolu bölgesine ziyarete gelmiş ve Avustralya adına görüşmelerde de bulunmuştur. Peacock’un görüştüğü kişilerden birisi de Mustafa Kemal Paşa olmuştur⁵. Çok ilgi gören bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, daha 1918’de bir Avustralyalı gazeteciye, Avustralyalı askerlerini “cesur” olarak niteleyerek övdüğü demeci, tüm Avustralya gazetelerinde de yayımlanmış ve Avustralya’da Gelibolu ve Mustafa Kemal Paşa lehinde büyük bir ilgi uyandırmıştı.

Ardından 1921 yılında; Avustralya devletinin resmi yayını olarak bir Çanakkale Savaşı kitabı yayımlanmış⁶ ve orada da Mustafa Kemal Paşa’nın adı “saygılı ve yüceltici bir dil”⁷ ile yer bulmuştu. 1918’deki görüşmeyi yapan Peacock, 1922 yılında, Milli Mücadele’nin son günlerinde tekrar Türkiye’ye gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile Ankara’ya gelişinde görüşmüş⁸ ve yine saygılı bir dille kamuoyuna Paşa’yı tanıttığı gibi kendi kamuoyunda da Anzak askerleri ile ilgiyi yansıtmıştı.

1915 Çanakkale muharebelerinden önce, hiçbir şekilde kayda değer bir temasın olmadığı Türkiye ve Avustralya ilişkileri⁹ bu muharebe sonrası çok farklı bir noktaya evrilmiştir. Avustralyalılar her yılın 25 Nisan gününü, Anzak Günü ilan ederek uluslaşma bilinçlerini güçlendirmeye başlamışlardır. “Avustralya ve Yeni Zelanda kuvvetlerinin savaştığı ilk büyük askerî harekâtın yıldönümünün anılması”¹⁰ sembolize eden “Anzak Day” olarak adlandırılan bu milli gün; ilk kez, 13 Ekim 1915’te Avustralya’nın Güney Avustralya eyaletinde yer alan Adelaide kentinde ‘Sekiz Saatlik Gün’ çerçevesinde gerçekleştirilmiştir¹¹.

Özellikle Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) önderliğindeki Türkiye’nin 1923 yılında imzaladığı Lozan Antlaşması içeriğindeki “mezarlıklar” maddesinde, doğrudan

3 The Anzac Book; a.g.e., s. Xxii. Osmanlı basınında da 1916 yılında iç bölgelerden halkın, bölgeye gelip hayatlarını kaybeden Türk askerleri için anmalar yaptığı bilinmektedir.

4 The Anzac Book; a.g.e., s. Xxii.

5 Bu konuda ilerleyen bölümde bilgi verilecektir.

6 C.E.W. Bean, *The Official History of Australia in the War of 1914-1918*. Volume I: The Story of ANZAC, Australia War Memorial, Canberra: 1921.

7 Bilal Şimşir; “Kanberra’da Atatürk Anıtı Tasarısı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2001, Cilt: 51 Sayı: 17. s.635.

8 *The Herald* (Melbourne), 3 Ekim (October) 1922, page 6. “Close-Up Of Kemal- Man Who Fought Anzacs”- *Northern Star* (Lismore, NSW)Wednesday 1 November 1922)

9 Bilâl N. Şimşir, “1915 Çanakkale Savaşı ve Türkiye-Avustralya İlişkileri”, s. 17.

10 Orhan Özcan. “Anzak Günü ve Anma Törenlerinin Avustralya’daki Tarihi Gelişimi” *Vakanüis*, Yıl/Vol. 8, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2023, s. 1783.

11 *Adı geçen eser*, s. 1784.

Anzak mezarlıklarına yer verilmesi ilişkileri daha da geliştirecekti¹². 1916 sonrası Anzak günlerinin yapılmaya başlanması ve 1918 yılında bir heyetin Gelibolu'ya gelip çevreyi gezmesi sonrasında da “ilk resmi olmayan ilişki”, Avustralya Başbakanı Stanley Bruce'un 6 Şubat 1924 tarihinde Türkiye'ye gelişi olacaktır¹³. Başbakan Bruce; 6 Şubat günü sabahı Şark Ekspres treni ile İstanbul'a gelmiş ve yanındaki 5 kişi ile İngiliz Elçiliği tarafından karşılanmıştı¹⁴. Gelenler arasındaki bir General “*Harp Maktulleri Mekabir Komisyonu Başkanı*”¹⁵ idi. Heyet önce, İngiliz siyasi temsilcisi Henderson tarafından Pera Palas oteline yerleşmiş, sonra Büyük Çarşı, Ayasofya Camii olmak üzere İstanbul'u gezmişlerdi.

Heyeti, Gelibolu'da, Avustralyalı “medfun” mezarlığına götürecek İngiliz Kalipso kruvazörü de şehre gelmişti. Özellikle “*Harp Makberleri Reisi*” General Faynavar¹⁶ ve yardımcısı Kalsikova heyetten ayrılarak, TBMM Hükümeti siyasi temsilcisi Adnan (Adıvar) Bey'i ziyarete gitmişlerdi¹⁷. Kendisi de yıllar öncesinde bir Anzak olarak bölgede bulunmuş olan Avustralya Başbakanı Bruce'un¹⁸, 8 Şubat'ta Seddülbahir bölgesindeki mezarlıklara, ertesi gün de Anzak ve Suvla koylarındaki mezarlıklara gidip¹⁹ ilgiyle bölgeyi gezmesi ve Türk tarafının da gerekli kolaylıkları göstermesi, ilişkilerin daha da ileri gideceğini gösterir nitelikteydi.

Hatta Bruce; Times gazetesine verdiği demecinde, seyahatinde kendisine nezaket ve kolaylık gösteren Türk Hükümetinden memnuniyetini belirtmiş ve özellikle de Kalipso kruvazörünün Gelibolu bölgesine kendisini götürmek için Boğazlara girişine izin vermelerinden dolayı teşekkürlerini sunmuştu²⁰. Bruce'un kendi gazetelerine verdiği demeçlerde Türklerden ve Gazi Mustafa Kemal'den iyi bir şekilde söz etmesi ve aynı zamanda mezarlıklara gereken ilginin gösterildiğini belirtmesi de Avustralya'daki Türklere olan ilgiyi artıracaktır.

Biraz ileride göreceğimiz gibi Anzak Günü anmalarında, Atatürk'ün bazı demeçlerinin, Avustralya basınında yer bulmuş olmasına rağmen, iki devlet arasındaki ilişkiler ancak 1967 yılında Avustralya'da Türkiye Büyükelçiliği, ertesi yıl 1968'de de Ankara'da Avustralya Büyükelçiliğinin açılması ile resmileştirilmiştir²¹.

12 Bilâl N. Şimşir, “1915 Çanakkale Savaşı ve Türkiye-Avustralya İlişkileri”, s. 17.

13 Alper Kardeşin, *XIX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla Türkiye Avustralya İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, s. 67

14 *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1924 “Avustralyalı Başvekil İstanbul'da”

15 *Tevhid-i Efkar*, 7 Şubat 1924. “Avustralya Başvekil Mister Brus ve Maiyeti Şehrimize Geldiler” Gazete Başvekil Bruce'un fotoğrafını da paylaşmıştı. EK.1

16 Osmanlıca gazetenin bu şekilde yazdığı kişi Fabian Ware idi. T. Sauer Cameron, “Some Corner Forever: The Imperial War Graves Commission and the Meaning of the Great War” *The Gettysburg Historical Journal*, Volume 19, Article 8, 2020.

17 *Tevhid-i Efkar*, 7 Şubat 1924. “Avustralya Başvekil Mister Brus ve Maiyeti Şehrimize Geldiler”

18 Mister Bruce; “9 Şubat 1923 – 22 Ekim 1929 tarihleri arasında Avustralya Başbakanlığı yaptı. Anzak olan Stanley Bruce, Çanakkale Savaşı'na katıldı. Seddülbahir çıkarmasında ve Anafartalar Cephesi'nde görev aldı. Çanakkale Savaşı sırasında yaralandı. Çanakkale Savaşından sonra hizmeti nedeniyle Askeri Haç Nişanıyla ödüllendirildi.” Alper Kardeşin, *a.g.t.*, s. 67 dnp. 237.

19 Belgelerden aktaran Kardeşin *a.g.t.*, s. 68.

20 *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Şubat 1924 “Avustralyalı Başvekil'in Teşekkürü”

21 Bilâl N. Şimşir, “1915 Çanakkale Savaşı ve Türkiye-Avustralya İlişkileri”, s. 22.

Atatürk'ün Avustralyalı Analara Mesajı Hakkında İlk Kaynak; Dünya Gazetesi (1953)

Atatürk'ün Avustralya ve Yeni Zelanda'da halk üzerindeki sempatisinin, anonim olarak 1934 yılında Çanakkale'de savaşmış ve hayatını kaybetmiş Anzaklarla ilgili söyleminden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Literatürde bununla ilgili ilk yayın; 1953 yılındaki Dünya gazetesinin 10 Kasım sayısında, Atatürk'ün İçişleri Bakanı da olan Şükrü Kaya'nın²² verdiği demece gitmektedir²³. Şükrü Kaya'nın 10 Kasım'a özel verdiği demecin başlığı "*Atatürk'ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk*" adını taşımaktaydı.

Yekta Ragıp Önen'in²⁴ "*yazan*" olarak adının geçtiği röportajda "*anlatan*" Şükrü Kaya ile evinde, Atatürk ile olan anıları konuşulmuştu. Bu sayıda, Yekta Ragıp Önen'in kaleminden Atatürk ile Şükrü Kaya'nın hatıralarından en önemlisi olarak; Şükrü Kaya'nın İçişleri Bakanı iken Çanakkale bölgesinde bir teftişe gitmeden önce Atatürk ile konuşması anlatılmıştı.

Yekta Ragıp Önen; yazıda Şükrü Kaya'nın çok fazla hatıra anlattığını ve bunları not etmenin imkânı olmadığını belirtmiş ve "*Sayın Şükrü Kaya Atatürk'le geçirdiği günleri elbet yazacaktır, ben hatıraları hazinesinden ancak, bir iki tanesini buraya nakledeceğim*" diyerek "*İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Çanakkale mıntıkasında teftişe gidecek. Veda için ziyaret ettiği zaman Atatürk şöyle diyor;*" cümlesiyle tarihi belli olmayan bir Çanakkale teftişinden söz etmiştir.

Önen yazısında devamla Atatürk'ün; "*-Çanakkale'yi ziyaret ettiğin zaman aziz şehitlerimizi de ziyaret edeceksin. Bu vazifeyi yapacağına şüphe yok! Yalnız nasıl bir nutuk söyleyeceksin! Ben söyleyeyim; burada yatan aziz şehitlerimiz, sizi hürmetle, saygı ile anıyoruz diyeceksin. Mehmetçik Abidesi'nin başında. dilinin bütün talakatiyle²⁵ konuşacaksın. Burada rahat ve huzur içinde yatınız diyeceksin. Siz olmasaydınız, siz göğüslerinizi çelik kalelere siper etmeseydiniz, bu boğaz aşılır, İstanbul işgal edilir, vatan toprakları istilaya uğrardı diyeceksin*"²⁶ Dediğini eklemiştir. Şükrü Kaya'nın "*Evet böyle diyeceğim*" demesinin ardından Atatürk, Şükrü Kaya'ya devamla;

"*-Hayır, hayır!.. Sen böylenin üstünde çok daha başka konuşacaksın. Dünyaya hitap edercesine konuşacaksın. Orada, Çanakkale'de yalnız bizim şehitleri değil, bu toprak üstünde kanlarını döken insanları da, o kahraman muharipleri de hürmetle, saygıyla anacaksın!*" cümleleriyle de karşı taraf için barışçıl ve insancıl bakış açısını göstermişti. Şükrü Kaya;

"*-Paşam, ben bunu yapamam. Çünkü bu sözler ancak sizin söyleyebileceğiniz yüksek sözlerdir.*" Deyince ona yanıtla;

22 Şükrü Kaya Dünya gazetesine bu demeci verdiğiinde 76 yaşındadır.

23 *Dünya*; 10 Kasım 1953, "*Atatürk'ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk*" Anlatan; Şükrü Kaya, Yazan; Yekta Ragıp Önen, s.5. Bu röportajı ilk olarak ortaya çıkaran Uluğ İğdemir olmuştur. Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1978.

24 Yekta Ragıp Önen; 1930'lu yıllarda Vakit gazetesinde yazılar yazan bir gazeteciydi.

25 Düzgün, güzel ve rahat söz söyleme

26 *Dünya*; 10 Kasım 1953, "*Atatürk'ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk*" EK.2

“-Söyleyeceksin! Çanakkale’den cihana karşı böyle konuşacaksın. Senin böyle konuşman lazım!” demişti. Önen’e göre; Şükrü Kaya, Atatürk’ün yanından ayrılıyor ve gece tekrar buluştuklarında “Atatürk Şükrü Kaya’ya uzun bir kâğıt uzatıyor. Bu, Çanakkale’de konuşacağı nutuktur. Atatürk bizzat hazırlamıştır. Ve Şükrü Kaya, bu nutku alıp Çanakkale’ye gidiyor, orada Mehmetçiğin başında bu nutku söylüyor. Nutukta, Şükrü Kaya’nın yabancı muhariplere hitaben belirttiği cümleler şunlar” denilerek “Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatani toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız, bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.”²⁷ Şeklindeki o bilinen “analara seslenen” samimi sözler, gazetede yayımlanmıştı.

Yekta Ragıp Önen’in “Atatürk’ün, toprağında yendiği milletlere karşı gösterdiği, yüksek insanlık hislerinin ifadesini taşıyan cümleler” olarak nitelediği bu cümleleri okumasının ardından, Şükrü Kaya’nın Ankara’ya döndüğü belirtilmişti. Yine Yekta Ragıp Önen; Şükrü Kaya’nın anlatımına göre “Meğer Mehmetçik Abidesi’nin başında söylenen bu sözleri zapt eden birkaç gazeteci varmış. Onlar bu sözleri gazetelerine bildiriyorlar, nutuk dünyaya yayılıyor. Ve aradan hafta geçmiyor, Şükrü Kaya’ya telgraflar yağıyor, ta Avustralya, Yeni Zelanda’dan günlerce sonra mektuplar geliyor. Gözleri yaşlı analardan, kardeşlerden, siyasi şahsiyetlerden, askerlerden... Şükrü Kaya, bu konuşmasından dolayı tebrik ediliyor, takdir ediliyor.” Dedikten sonra, bu sözün aslında “Büyük Asker’e ait” olduğunu ve “Büyük Asker, dün yendiği milletlere karşı düşmanlık hissi beslememekte, en insani, en medeni hislerle dostluk elini uzatmaktadır. Ve bunu Türkiye Cumhuriyeti’nin İçişleri Bakanı’na söyletmektedir. Yurtta sulh cihanda sulh! Atatürk’ün bu vecizesini, dünya milletleri arasında düşmanlığın unutulmasından aldığı, nasıl belli”²⁸ cümleleriyle saptamasını yapıyordu.

Görüldüğü üzere; Atatürk’ün Anzaklar ile ilgili insancıl mesajının aynen verildiği, Şükrü Kaya’nın 1953 yılındaki bu röportajın “Çanakkale’ye teftiş için gidilen” bir zamanda olduğu veriliyor ancak tarih belirtilmiyordu. Buna rağmen birçok kayıta bu tarihin 1934 olarak verildiğini ya da 1930’larda denildiğini de bilmekteyiz²⁹.

Aynı Mesaj 1969 tarihli “Eceabat Klavuzu” ve 1971 Atatürk Ansiklopedisi’nde

1953 tarihli Şükrü Kaya’nın anlatımıyla verilen Atatürk’e ait olduğu söylenen bu mesaja, 1969 tarihinde Eceabat Turizm ve Tanıtma Derneği tarafından yayımlanmış olan

27 Dünya; 10 Kasım 1953, “Atatürk’ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk”

28 Dünya; 10 Kasım 1953, “Atatürk’ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İsteddiği Nutuk”

29 Uluğ İğdemir, Atatürk ve Anzaklar; Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale’nin Komutanları, MB Yayınevi, İstanbul 2006; Bilal Şimşir, “Kanberra’da Atatürk Anıtı Tasarısı” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2001, Cilt: 51 Sayı: 17. İleride görüleceği üzere bunun temelini, İğdemir’in Avustralya ile yazışmalarından kaynaklandığı anlaşılacaktır.

“Belgelere göre Eceabat Klavuzu³⁰” adlı kitapta da rastlanılmıştır³¹.

Sayfa numaraları da olmayan kitapta, bu mesaj; Çanakkale bölgesi ile ilgili “Lozan sonrası” başlığının son kısmında “Konumuzun bu bölümünü Atatürk’ün sözleri ile kapayalım” denilerek 1953’deki mesaj “Bu memlekette kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçik’lerle yanyana koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı siliniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler. Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.”³² Cümleleriyle tekrar yayımlanmıştı³³. Dikkat edilecek olursa, Eceabat Klavuzu’ndaki bu sözlerin, 1953 tarihli Dünya gazetesindeki sözlerden alıntılandığını düşünecek olursak dahi arada bazı farklılıklar bulunmaktadır.

1953’deki “Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar!” cümlesi; 1969’da “Bu memlekette kanlarını döken kahramanlar!”; 1953’deki “Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz.” cümlesi; 1969’da “Huzur içinde uyuyunuz.”; 1953’deki “Gözyaşlarınızı dindiriniz” cümlesi; 1969’da “Gözyaşlarınızı siliniz” ve 1953’deki “Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır.” cümlesi; 1969’da “Huzur içindedirler.” Olarak değişmiştir. Buna karşılık kaynak verilmemiş olsa da 1953 yılında Dünya gazetesinde yayımlanmış bu mesajın cümleleri, 1969 Eceabat Klavuzu’nda bir şekilde tekrarlanmıştır.

Dünya gazetesinde 1953 yılında ilk yayımlanan bu mesaj, 1969’da Eceabat Klavuzu’nda da kendine yer bulduktan sonra 1971 yılında önemli bir eser olan Atatürk Ansiklopedisi’nde de aynen yer bulmuştur³⁴. Kemal Zeki Gençosman ve Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından 10 cilt olarak hazırlanan bu ansiklopedinin 1. Cildinde Çanakkale Savaşları kısmında; “Çanakkale’de Yabancı Mezarlar Başında Bir Nutuk, İnsanlığın Sesi!” başlığı ile verilen yerde doğrudan “İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Çanakkale bölgesinde bir teftiş gezisine çıkacaktır” cümleleriyle aynen 1953 tarihli Dünya gazetesinden alındığı şekliyle, Atatürk’ün o ünlü mesajı verilmiştir. Mesaj Eceabat Klavuzu’ndaki gibi farklılıklar içermiyor ve Şükrü Kaya’nın anlatımıyla aynı şekilde ve aynı cümlelerle tekrarlanmış olduğu için, alıntının Dünya Gazetesinden olduğu çok açık ortadadır.

İşin İçine Türk Tarih Kurumu Giriyor ve Mesaj Yayılıyor.(1978)

Bu mesajın izini takip ederken önümüze çıkan önemli bir eser ise Türk Tarih Kurumu’nda yaklaşık 50 yıl boyunca genel müdür ve genel sekreter olarak görev yapmış olan Uluğ İğdemir tarafından yazılan ve “bu küçük yapıtın meydana çıkmasına neden olan

30 Belgelere Göre Eceabat Klavuzu, Eceabat Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, 1969. Kitabın hazırlayıcıları olarak, dönemin Kaymakamı M. Vedat Okay, Eşi Ortaokul Edebiyat Öğretmeni Şenay Okay, Albay İbrahim Alp, İlköğretim Müdürü Fahri Danışman, Ortaokul İngilizce öğretmeni Güner Ertem ve İlköğretim Okulu öğretmeni Sevgi Vural isimleri verilmiştir.

31 İğdemir de kitabında bu kitaptan söz edecektir.

32 Belgelere Göre Eceabat Klavuzu, a.g.e.

33 Kitabın başında verilen kaynakça olarak Çanakkale Muharebeleri ile ilgili verilen 14 bilinen kitap üzerinde yapılan araştırmamızda bu mesaj ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

34 Atatürk Ansiklopedisi; Hazırlayanlar; Kemal Zeki Gençosman- Niyazi Ahmet Banoğlu, Cilt.2, May Yayınları, İstanbul, 1971, s.s 141-142.

davranış ve yazışmalar söyle başladı” sunumuyla çok önemli bilgiler veren, 1978 baskılı “*Atatürk ve Anzaklar*” adlı kitap idi³⁵.

Uluğ İğdemir’in bu kitabındaki bilgilerden anlaşıldığına göre; Atatürk’ün bu mesajı ile ilgili, Türk Tarih Kurumu’na 13 Ekim 1977 tarihinde Lüleburgaz’da öğretmenlik yapan Tahsin Özeken’in yazdığı bir mektup başlangıç olmuştu³⁶.

Özeken bu mektubunda; “*15 Nisan 1977*³⁷ günü savaş alanlarında inceleme yapmak ve fotoğraf almak için gittiği *Anafarta ovasını dolaşırken, 1915’lerde buralarda ağır makineli yüzbaşı olarak çarpışmış ihtiyar bir Avustralyalı ile*” karşılaştığını ve bu eski Anzak askerine “*Atatürk’ün 1928-1931 yıllarında olduğunu zannettiğim, Eceabad ve savaş alanlarını ziyaretlerinde buradaki Avustralya ve İngiliz mezarlıklarında yatan savaş ölüleri için söylediği dikkate değer sözlerinden*³⁸” bahsettiğini yazmış ve bu mesajın tarihi için kendi zannına göre 1928 ile 1931 arasını göstermişti.

Öğretmen Özeken; bu bilgileri aldığı yeri de “*Kendisine Eceabad Kılavuzu adlı küçük bir kitapta okuduğum bu sözleri not ettirdim*”³⁹ diyerek açıklamıştı. Mektubunun devamında da, bu eski Anzak’ın ülkesine döner dönmez Atatürk’ün bu sözlerini “*Muharip Anzaklar Derneği*”nde okuduğunda, oradaki hayatta olan tüm eski Anzakların “*Atamızın bu sözlerinden çok duygulanıp heyecanlanmış olduklarını*” eklemişti.

Öğretmen Tahsin Özeken, mektubuna bir de Avustralya’dan kendisine gelen bir mektubu eklemişti. Mektup, 12 Eylül 1977 tarihliydi ve Avustralya “*Gelibolu Çeşmeleri Şeref Kurulu*” Başkanı Alan J. Campbell’den gelmişti⁴⁰. Bu mektuba göre; Gelibolu ile ilgili bir anıt yapmak için halktan yardım topladıklarını, devletten yardım görerek anıtın yapımına da başladıklarını belirten Campbell; anıttaki çeşmenin üzerine konulacak bir yazı için de, Atatürk’ün, Özeken’in aktardığı gibi “*Anzak’da Quinn’s Post*”⁴¹ta (Bombasirt) söylediği ve kendilerini çok etkilediğini belirttikleri sözlerini koymak istediklerini eklemişti. Campbell; Atatürk’ten alıntılanan bu söz⁴²; “*Alıntının doğruluğunu resmi olarak tasdik edilmesini*” de isteyerek, Özeken’den kendilerine tam olarak yeniden göndermesini rica etmekteydi. Artık Avustralya’da etkili bir sivil toplum kuruluşu bu konu ile ciddi bir şekilde ilgilenmeye başlamıştı.

35 Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, s.5-7.

36 Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, s. 1.

37 Uluğ İğdemir, bu tarihi kitabını yayımladığı gibi, Milliyet gazetesine de bu konuda yazı yazacaktır. Bu tarihi, gazete yazısında ise “25 Nisan” olarak vermiştir. Uluğ İğdemir, “Anzaklar ve Atatürk’ün Tarihsel Davranışı” *Milliyet*; 15 Nisan 1978.

38 Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, s. 2.

39 Bizim bir üstte değerlendirdiğimiz “*Belgelere Göre Eceabat Klavuzu*” kitabı...

40 Mektup belli ki; Özeken’in konuştuğu Avustralyalı eski askerine bu bilgileri çevresine anlatması sonrasında, bu konuyla ilgilenen Campbell’dan gelmekteydi.

41 Savaşın en yoğun bombalamaların olduğu ve adını orada savaşmış olan Binbaşı Quinn’de alan Bombasirt alanı. <https://gelibolu1915.wordpress.com/2017/05/06/quinns-post-bombasirti-teraslari/> 07.05.2021.

42 Campbell, mektubunda bu sözlerin olduğu ilk mektubu kabettiklerini belirterek yendein ve teyit ederek gönderilmesini istemişti. Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, s. 3

Türk Tarih Kurumu'nda görevli İğdemir'in kitabında anlattığı Öğretmen Özeken; mektubunun sonunda Campbell'in, "*Gelibolu'ya adadığımız Avustralya Başkentinde yapılan tek anıt*" dediği bu anıt çeşme üzerine yazılacak olan, Atatürk'ün Gelibolu'da ölen yabancı askerler için söylediği sözlerin, hangi tarihte ve nerede söylendiğinin belgelenecek Campbell'e bildirilmesini, bu işi en iyi şekilde yapması beklenen, devletin Türk Tarih Kurumu'ndan istemekteydi. Özeken bu nedenle mektubu Türk Tarih Kurumu'na göndermiş ve mektup kurumun görevlisi Uluğ İğdemir'e ulaşmıştı.

Türk Tarih Kurumu'nun Genel Müdürü Uluğ İğdemir de kitabında; bu konuda araştırma yaptıklarını ve yazının geçtiği "*Eceabad Kılavuzu*"nda hiçbir kaynak verilmediğini, Ulus gazetesini taradıklarını⁴³ ve bu mesajla ilgili bir şey bulamadıklarını açıklamıştı. İğdemir "*Yalnız 1934'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Çanakkale'yi ziyaret ettiği haberini bulduk*" cümlesiyle, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1934 yılında Çanakkale'yi ziyarete gittiğini öğrendiklerini ve bunun sonucunda da "*Şükrü Kaya'nın da bu sözleri kendisine Atatürk'ün yazdığını ve Şükrü Kaya'nın da bu sözleri Çanakkale'de söylediğini, 1953 yılındaki bir röportajında belirttiğini*" ortaya çıkardıklarını belirtmişti. Böylece, 1953 Dünya gazetesinde yıl belirtilmemesine rağmen İğdemir'in tespiti sonucunda artık bu mesajın yılı 1978 sonrası, "1934" olarak yayılmaya başlamıştı.

İğdemir; 1953 yılında Şükrü Kaya ile yapılan röportajda da verilen Atatürk'ün Anzaklarla ilgili o sözlerini de aynen vererek, bulgularını Alan J. Campbell'e 10 Mart 1978 tarihli bir mektupla aktardıklarını eklemiştir.

Uluğ İğdemir konuyu "*o kadar heyecan verici ve o kadar evrensel*" bulmuştu ki Türk kamuoyuna da bu konuyu duyurmayı "*görev sayarak*" Milliyet gazetesinde, kitabından önce 15 Nisan 1978 tarihinde "*Anzaklar ve Atatürk'ün Tarihsel Davranışı*"⁴⁴ başlıklı bir yazı yazmış ve bulgularıyla birlikte Atatürk'ün Anzaklarla ilgili sözlerini Türk halkına ve dünyaya ve tabii ki Avustralya'ya da duyurmuştu⁴⁵.

İğdemir gazetede yazısında; Türkiye'nin Avustralya'ya gönderdiği ilk Büyükelçi olan Baha Vefa Karatay'ın, 18 Mart 1978'de katıldığı anma töreninde bulunmuş ve yine orada bulunan Avustralya'dan torunu ile gelen yaşlı bir Anzak'ın ve Avustralyalı genel Vali'nin içten sözleri ile duygulandığını belirterek, "*Campbell'e verdiğimiz yanıtı hatırlattı*" diyerek, gazetede aynı olayı ve Lüleburgaz Atatürk İlkokulu Öğretmeni Tahsin Özeken'in kendilerine başvurusunu yeniden anlatmıştı.

Uluğ İğdemir kitabında, Avustralya'daki Alan J. Campbell ile yazışmalarda bulunduğu değinmiş ve Campbell'in kendisinin Milliyet'teki yazısını İngilizce'ye çevirterek ülkesinde birçok yere ve gazetelere gönderdiğini belirtmişti. İğdemir; "*Böyle yazılar ülkelerimiz arasında güzel duyguların doğmasına büyük ölçüde yardımcı olacaktır.*"

43 *Ulus gazetesi*; son sayısı 27 Sontışrin (Kasım) 1934 tarihli ve 4793 sayılı olan Hakimiyet-i Milliye'nin; 4794. sayısı olarak ve 28 İkinciteşrin (Kasım) 1934 tarihli isim değişikliğe ile çıkan devamıydı. Bu nedenle Uluğ İğdemir'in "*taradık dediği*" gazete Kasım 1934 ve öncesi için Hakimiyet-i Milliye olmalıdır.

44 Uluğ İğdemir, "Anzaklar ve Atatürk'ün Tarihsel Davranışı" *Milliyet*; 15 Nisan 1978.

45 "Anzaklar ve Atatürk'ün Tarihsel Davranışı" *Milliyet*; 15 Nisan 1978. İğdemir'e göre; bu yazının yankıları oldukça geniş bir çevreye yayılmış ve birçok kişi telefonla ve yazı ile kendisini kutlamıştı. 'Yazınızı ağlayarak okuduk' diyenler de vardı. İğdemir de; duygularını "*Atatürk'ün bu insancıl, bu evrensel büyük sözleri gerçekten göz yaşartıcı idi.*" şeklinde açıklamıştı.

Cümlesini kullanmış ve ona göre bu konu, Atatürk'ün en başından beri “*insancıl ve barışçıl*” politikasının devamından başka bir yönde değildi.

Sonuçta “*Büyük Asker-Devlet Adamınızın şaşkırtıcı biçimde güzel dile getirdiği duygular bizi çok etkiledi*” diyen Campbell'ın nezdinde, Atatürk'ün bu sözü; tüm Avustralya'ya yayılmış, üzerinde bu sözlerin yazıldığı “*Anıt Çeşme*” Queensland eyaletinin başkenti Brisbane'de⁴⁶ 1 Mart 1978 tarihinde Başbakan tarafından resmi törenle açılmıştı⁴⁷.

Türk Tarih Kurumundan onaylı olarak Atatürk'ün bu samimi mesajı, İğdemir tarafından Avustralya'ya gönderilmişti. 1980 sonrası ilişkiler daha da önem kazanmış ve Anzak Günü olarak Türk Büyükelçilerinin de katılımıyla Avustralya'da anılmaya devam etmişti.

1981 tarihli Canberra Times gazetesinde “*Gelibolu'dan gelen paha biçilmez bir miras*” başlığıyla Frank Cranston imzalı, önemli Avustralyalı askeri tarihçi C. E. W. Bean ile yapılan röportajda Bean; Şükrü Kaya'nın mesajını açık olarak yazmış ve tarihe geçirmişti. Bean; “*Ateş hattındaki hayranlık duygusunun kısa ömürlü olmadığı, Türk İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1931 yılında, Gelibolu'da yaptığı bir konuşmada, strateji ve taktik anlayışları Anzakların yenilgisinin başlıca nedeni olan Kemal Atatürk tarafından kendisine dikte ettirilen bir biçimde, dikkat çekici bir şekilde korunmuştur.*”⁴⁸ Diyerek Kaya'nın konuşma tarihinin İğdemir kaynaklı “1934” olarak Avustralya'ya ulaşmasına rağmen, “1931” olarak tespit etmişti.

Bean “*Sayın Kaya, Cumhurbaşkanı adına “Kanlarını döken ve hayatlarını kaybeden kahramanlar ...” dedi. “Şimdi dost bir ülkenin topraklarında yatıyorsunuz. Bu nedenle huzur içinde yatın. Bu ülkede yan yana yatan Mehmetler ile Coniler arasında bizim için hiçbir fark yoktur. Sizler, evlatlarını uzak ülkelere gönderen anneler, gözyaşlarınızı silin; evlatlarınız şimdi bizim bağrımızda yatıyor ve huzur içindeler. Onlar bu topraklarda hayatlarını kaybettikten sonra bizim de evlatlarımız oldular*” cümleleriyle de o samimi mesajı aynen ama “*Coniler*” eklenmiş olarak ve “*Bu, eşsiz bir askerden eşsiz bir devlet adamına dönüşen eşsiz bir övgü idi.*” şeklinde niteleyerek Avustralya'ya yaymıştı.

Görüldüğü üzere bu kez bir başka sorun ortaya çıkmıştı. O da bu mesaja “*Coniler*”in eklenmesiydi. Anıt Çeşme Başkanı Campbell, Atatürk'ün sözlerinin TTK'nın “*belirttiği biçimden biraz değişik yazıldığını da*” kabul ederek “*Fakat bu değişiklik, ifade ettiği ciddi anlamına ve uyandırdığı duyguya bir değişiklik getirmiyor. Bu deyiş gerçekten çok güzel.*” Cümlelerini kullanmıştı. Anlaşılan Atatürk'ün bu samimi demecine, Avustralyalılar tarafından aslında olmayan bir kelime eklenmişti. İğdemir de değiştirilmesi için bir düzeltme yazısı göndermişti. Yine de bazı düzeltmelerin yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Bu konuda ilk çalışmaları “*2005'den bu yana sürdürdüğünü*” belirten Cengiz Özakıncı

46 Bilal Şimşir; “Kanberra'da Atatürk Anıtı Tasarısı”, s. 636.

47 Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, ss. 10-11. “*Atatürk'ün sözleri bir madeni levha üzerine yazıt olarak konmuştur. Bu sözlerin yanına, çeşmelerin taban kısmına, Çanakkale'den (Anzak) getirtilen kaya ve çakıl taşlarını tanıtan sözler konmuştur.*”

48 *Canberra Times*; 1 August 1981, page 13 “*A priceless Inheritance From Gallipoli*”

yapmış ve önce 2015’de Bütün Dünya dergisinde arka arkaya iki sayıda⁴⁹ daha sonra da ilgi çekmesi üzerine bu kez 2020 yılında yine aynı dergide tek sayıda yazdığı iki yazı⁵⁰ ile Atatürk’ün böyle bir mesajının bulunmadığını belirtmiştir. Özakıncı daha da ileri gitmiş ve Avustralya’daki anıtta da yanlışlıkları ortaya çıkarmıştır.

Yani bu sözü araştıran ve Dünya gazetesindeki Şükrü Kaya’nın dediği gibi aynen kitabına alan Uluğ İğdemir’in verdiği bilgiyle, Avustralya’da adı “*Gelibolu Onur Çeşmesi*” olan bir anıtta, Atatürk’ün bu sözleri konulmuş oluyordu. 1981’den sonra ise bu konu artık Avustralyalı ve Türklere mal olmuştur.

Şükrü Kaya’nın 1934 Çanakkale Gezisi ve Konuşması

Bu önemli mesajın tarihçesinde de belirttiğimiz üzere, Atatürk’ün Avustralyalı analara seslendiği mesajının, Şükrü Kaya tarafından Dünya gazetesine verilen demeçten kaynaklandığı görülmektedir. Başlangıçta “Çanakkale’ye bir teftiş gezisi” olarak nitelendirilen ve 1934 denmemesine rağmen daha sonra İğdemir’in yayınları ile “Şükrü Kaya’nın 1934 yılındaki bir teftiş ziyareti” tespiti nedeniyle 1934 tarihi sabit kalmıştır.

Bu noktada; Şükrü Kaya’nın, İçişleri Bakanı olarak Çanakkale bölgesine ne zaman gittiği ve daha da önemlisi 1934 yılında Çanakkale bölgesine “teftiş” için gidip gitmediği sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarımız sonucunda Şükrü Kaya Bey bölgeye iki kez gitmiştir. Evet Şükrü Kaya Bey’in⁵¹; 1934 yılında Çanakkale’ye ziyareti vardır ancak kısa sürelidir ve teftiş özellikle Edirne’de Musevi vatandaşlarımızla yaşanan sıkıntılar nedeniyle gerçekleşmişti⁵². Yani Şükrü Kaya 1934 yılında Çanakkale’ye gitmişti ancak bu gezi; Çanakkale Savaşları ile ilgili değildi. Bu gezi; Edirne’de Musevi vatandaşlarımızın, şehirde sıkıntı yaşamaları nedeniyle İstanbul’a gelmek zorunda kalmaları⁵³ konusundaki bir teftiş idi. Şükrü Bey; 10 Temmuz 1934 tarihinde Trakya’da Keşan’a ve Gelibolu’ya gitmiş⁵⁴ ve oradan da Çanakkale’ye geçerek konuyla ilgili rapor hazırlayarak dönmüştü⁵⁵. Çanakkale’ye gelişinde de halk ve resmi çevrelerce törenle karşılanmış olmasına rağmen

49 Cengiz Özakıncı. “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” sözleri Atatürk’e Ait Değil 1” *Bütün Dünya*, 1 Mart 2015; Cengiz Özakıncı. “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” sözleri Atatürk’e Ait Değil 2” *Bütün Dünya*, 1 Nisan 2015.

50 Cengiz Özakıncı. “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan ve İçinde “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” İbaresini Geçen Sözler Atatürk’e Ait Değil 1” - “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan ve İçinde “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” İbaresini Geçen Sözler Atatürk’e Ait Değil 2” *Bütün Dünya*, Nisan 2020.

51 Şükrü Kaya; 4. İsmet Paşa Hükümeti’nde Atatürk’ün ölümüne kadar İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Bknz. Mustafa Solak, *Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya*, Kaynak Yayınları, Temmuz 2013, İstanbul.

52 Şükrü Kaya; 8 Temmuz 1934’te Edirne’ye gelmiş ve aldırıldığı sıkı önlemlerle birçok Yahudi’ye evlerine, Edirne’ye ve Kırklareli’ne dönme konusunda cesaretlendirmiştir. Solak, *a.g.e.*, s. 317.

53 *Yeni Asır*; 8 Temmuz 1934 “*Trakya’dan Hicret Eden Museviler Memleketlerine Dönüyorlar- Şükrü Kaya Bey Edirne’de Tahkikatını Bitirdi*”

54 *Milliyet*; 10 Temmuz 1934 “*Vekil Bey Gelibolu’ya Gitti*”

55 Avustralya gazetelerinde bile bu gezi haber olmuştu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in, “*Türkiye’nin kendi topraklarındaki Yahudileri korumak için geleneksel politikasını sürdürüleceği*” şeklindeki duyurusunu veren gazeteler; İçişleri Bakanı Şükrü Bey’in bölgede oluşan “paniğin nedenlerini araştırmak ve suçluları cezalandırmak” için Trakya ve Gelibolu bölgesine gittiğini haberleştirmişlerdi. *The Mail*; (Adelaide) 11 August 1934 “*Jews Safe From Attack In Turkey*”

basında ne Anzaklarla ilgili bir mesajı ne de bölgedeki anıtlara gittiğine dair bir haber görülmüştü⁵⁶.

İşin ilginç yanı Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal de 1934 yılında iki kez Çanakkale bölgesine ziyarette bulunmuştu. İlkinde 1934 Nisan ayında İzmir'e gelmiş olan Gazi Mustafa Kemal, 14 Nisan 1934 tarihinde Edremit üzerinden Küçükkuyu, Ayvalık ve Ezine üzerinden Çanakkale'ye gelmiş ve akşam da kendisine verilen yemeğe katılmıştı. Oradan ertesi gün Balıkesir'e gelmiş ve askeri denetlemelerde bulunmuş ardından da, 16 Nisan'da trenle Eskişehir'e gelmiş, bir süre halkla görüşmelerde bulunarak gece saat 3.00'da da Ankara'ya varmıştı⁵⁷. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal bu seyahatinde; Çanakkale'de halk tarafından yollarda geçişinden itibaren büyük heyecanla karşılanmış, otomobilinden inerek halkın içine karışmış ancak gazetelerde herhangi bir konuşması görülememiştir⁵⁸.

Diğerinde de ise, ülkemize 16 Haziran 1934 tarihinde gelen İran şahı Rıza Pehlevi ile İzmir ve Balıkesir seyahatleri arkasından, 25 Haziran 1934'de kısa süreliğine Çanakkale'ye gelmiş ve daha sonra da İstanbul'a gidilmişti⁵⁹. İran Şahı ile Çanakkale'ye gelen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa; şehrin girişinde yine büyük bir törenle karşılanmış ve iki devlet başkanına da çiçekler verilmişti⁶⁰. Bu Çanakkale seyahatinde de Gazi Mustafa Kemal'in gazetelerde herhangi bir konuşmasına rastlanılmamış, iki devlet adamı Çanakkale'den Gülcemal vapuruyla İstanbul'a geçmişlerdi.

Bu süreçte belirtilmesi gerekli önemli nokta; Şükrü Kaya'nın 1953 yılındaki röportajında belirttiği gibi, bu "teftişe gitmeden önce" kendisinin Ankara'da Mustafa Kemal Atatürk ile görüştüğünü söylemesine rağmen, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in; 20 Haziran 1934 tarihinde beraberinde İran Şahı Rıza Pehlevi olduğu halde trenle İzmir'e gitmek için Ankara'dan ayrılmasıdır⁶¹. Yani Gazi Ankara'dan ayrıldığında henüz Şükrü Kaya Ankara'da idi. Mustafa Kemal Paşa ile Rıza Pehlevi İzmir, Menemen ve Balıkesir üzerinden 25 Haziran'da Çanakkale'ye gelmiş, ardından 26 Haziran'da İstanbul'a gelerek Sarayburnu'nda karaya çıkmışlardı. 3 Temmuz'da ise Ertuğrul yatı ile Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Yalova'ya hareket etmiş ve 7 Temmuz'da da Yalova'dan ayrılarak

56 *Hâkimiyet-i Milliye*; 11 Temmuz 1934 "Dahiliye Vekilimiz Çanakkale'ye Geçti"; *Milliyet*; 11 Temmuz 1934 "Dahiliye Vekili Gelibolu'dan Çanakkale'ye Geçiyor"; *Yeni Asır*, 11 Temmuz 1934, "Şükrü Kaya B. Çanakkale'de"; *Cumhuriyet*; 12 Temmuz 1934 "Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey Dün Çanakkale'den Gelerek Akşam Ankara'ya Gitti" *Vakit*; 12 Temmuz 1934 "Dahiliye Vekili Geldi ve Ankara'ya Gitti"; *Yeni Asır*, 12 Temmuz 1934, "Şükrü Kaya Bey'in Trakya'dan Gönderdiği Raporlar Tetkik Edildi"; *Milliyet*, 12 Temmuz 1934, "Trakya'da Tahkikat Bitti. Dahiliye Vekili Geldi ve Ankara'ya Gitti";

57 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918 – 1938*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973, s. 359.

58 *Vakit*; 15 Nisan 1934 "Gazi Hz.leri Çanakkale'yi Teşrif Etiler"; *Cumhuriyet*; 15 Nisan 1934 "Gazi Hz. Dün Çanakkale'yi Teşrif Buyurdular"; *Akşam*; 15 Nisan 1934 "Gazi Hz. Çanakkale Ve Bazı Kıtaları Teftiş Etiler"; *Son Posta*; 15 Nisan 1934 "Gazi Hz. Edremit ve Çanakkale'de"; *Haber*; 15 Nisan 1934 "Cumhurreisi Hazretleri Çanakkale'ye vardılar"

59 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s. 362.

60 *Cumhuriyet*; 26 Haziran 1934, "İzmir'den Soma, Balıkesir ve Çanakkale'ye"; *Akşam*; 26 Haziran 1934, "Çanakkale'de"; *Son Posta*; 26 Haziran 1934, "Çanakkale'de İki Devlet Reisi İstanbul'a Hareket Etiler"; *Hâkimiyet-i Milliye*; 27 Haziran 1934. "Çanakkale Yolunda".

61 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s. 361.

8 Temmuz 1934'de Ankara'ya gelmişti⁶². Şükrü Kaya ise Trakya teftişine 5 Temmuz akşamı, Ankara'dan trenle ayrılarak başlamış⁶³, 6 Temmuz'da İstanbul'a ulaşmış ve trenden Pendik'te inerek Yalova'ya giderek Gazi ile görüşerek⁶⁴, akşamüzeri de Edirne'ye yola çıkmıştır⁶⁵. 10 Temmuz 1934 tarihinde de Gelibolu'ya geçmiştir⁶⁶. Bu 1934 Edirne ahudileri konusundaki teftişi sırasında Şükrü Kaya ancak kısa bir süreliğine o da Yalova'da iken Gazi Mustafa Kemal ile görüşmüştü.

Şükrü Kaya'nın 1931 Çanakkale Gezisi ve Konuşması

Yukarda ayrıntılı olarak verdiğimiz şekilde Şükrü Kaya'nın 1934 gezisinde konumuzla ilgili bir mesajı olmadığı ortadadır. Gazetelerde yaptığımız araştırma sonucu İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1931 yılında da bir Çanakkale gezisi olduğunu tespit ettik. Bu geziyi basından öncesi ve sonrasında incelediğimizde, aslında Şükrü Kaya'nın 1953'te söylediği ve Çanakkale savaşı ile ilgili önemli bir konuşma yaptığını iddia ettiği gezisinin yılı 1934 değil 1931 yılı görünmektedir. Zira bu anlatılan Çanakkale konuşmasının, Şükrü Kaya'nın 1931 yılı yaz aylarında gittiği Çanakkale gezisi sırasındaki konuşmasına dayanmakta olduğuna dair önemli kanıtlar bulunmaktadır.

Her ne kadar 1953'de iddia edilen samimi mesaja benzeyen tam cümleler olmasa ve daha çok da Türklerin başarısına önem veren bu konuşmanın yapıldığı Şükrü Kaya'nın bu gezisine, gazeteler çok önem vermiş ve önceden bu gezinin duyurusu yapılmıştı. Dâhiliye Vekili olarak; daha 15 Ağustos 1931'de Vakit gazetesinde, Şükrü Kaya'nın Yalova'dan gelerek dört beş gün sürecek bir Çanakkale gezisi yapacağı duyurulmuştu⁶⁷. Hatta Cumhuriyet gazetesi 16 Ağustos 1931 yılında Çanakkale'ye gidecek Şükrü Kaya'nın; bölgede Şehitler abidesini de gezerek “*mühim bir nutuk*” yapacağını da kamuoyuna yansıtmıştı⁶⁸.

İstanbul'dan Galata rıhtımından ayrılarak Yalova'ya geçen ve oradan da Çanakkale'ye gelen Şükrü Kaya'nın yanında, Umum Jandarma Komutanı Kazım (Orbay) ve Kolordu Kumandanlarından Ali Hikmet Paşalar (Ayerdem) bulunmaktaydı⁶⁹. Şükrü Kaya'nın Çanakkale dışında İmroz ve Bozcaada'ya gideceği ve “Şehit Mehmetçik Abidesine” Gazi'nin ve Başvekil'in namına çelenk de koyacağı haberleri verilmişti. Gazete, Kaya'nın ziyaretinin on gün kadar süreceğini ve muhtemelen de 28 Ağustos'ta da “*büyük ve mühim*” bir konuşma yapacağını da belirtmiş ve konunun önemini “Şükrü Kaya Bey, Çanakkale şüheda abidesinin ziyaret ettiği zaman büyük ve mühim bir nutuk irat edecektir. Nutuk, Türkiye'nin amali *sulhiyanesini* (*barış amacına*) izhar edecek mahiyettedir. Bu nutka *fevkalade ehemmiyet atfedilmektedir.*” cümleleriyle okuyucularına yansıtmıştı. Bu nedenle

62 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s. 362.

63 *Milliyet*; 6 Temmuz 1934 “Şükrü Kaya Bey Bu Sabah Geliyor”

64 *Cumhuriyet*; 7 Temmuz 1934 “Dâhiliye Vekili Tahkikat İçin Trakya'ya Gitti.”

65 *Milliyet*; 7 Temmuz 1934 “Şükrü Bey Yahudi Hicretinin Tahkik İçin Trakya'ya Gitti.”; *Akşam*; 7 Temmuz 1934 “Şükrü Kaya Bey Edirne'ye Gitti.”; *Vakit*; 7 Temmuz 1934 “Dâhiliye Vekili Dün Akşam Trakya'ya Gitti.”

66 *Milliyet*; 10 Temmuz 1934 “Vekil Bey Gelibolu'ya Gitti”

67 *Vakit*; 15 Ağustos 1931 “Şükrü Kaya Bey Yarın Çanakkale'ye Hareket Edecek”

68 *Cumhuriyet*; 17 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekili Çanakkale'ye Gitti” EK.3

69 Şükrü Kaya, daha soyadı yasası öncesi, Ziya Gökalp, Kazım Karabekir gibi ikinci adını da kullananlardan idi.

Şükrü Kaya'nın 1953 yılında söz ettiği Atatürk'ün kendisinden istediği konuşmanın 1931 tarihli olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Şükrü Bey ertesini gün Çanakkale'de belediyece ağırlandı ve ilk konuşmayı burada yapmıştı⁷⁰. Şükrü Kaya buradaki ilk konuşmasında “Çanakkale yalnız Türk milletinin hayat ve hissiyatına karışmış bir menkıbe değil, bütün cihan tarihine mal olmuş bir kahramanlık efsanesidir. Çanakkale, milletler arasında geçen mücadelelerin nişanesi ve Türk hamasetinin bir abidesidir. Hiçbir millet, hak ve hududu için bu kadar kan dökmemiştir. Kanını akıtarak memleketi müdafaa etmek bahsinde, Türk milletine takaddüm edecek bir millet yoktur”⁷¹cümlelerini kullanmıştı. Şükrü Kaya daha sonra Lapseki, Karabiga ve Biga'ya da geçmiş⁷² ardından da Ezine üzerinden Bozcaada ve İmroz'a da uğramıştı. Milliyet Gazetesi Şükrü Kaya'nın ayın 25'nde tekrar bölgeye geri döneceğini ve şehit Mehmetçik anıtına çelenk koyacağını da eklemiştir⁷³.

Nihayet Şükrü Kaya, 25 Ağustos 1931'de refakatindekilerle birlikte İmroz adasından Maydos'a gelmişler ve karaya çıkarak Kemalyeri'ne gitmişlerdi⁷⁴. Buradaki Mehmetçik abidesine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Başvekil ve Meclis Başkanı, kendisi ve Cumhuriyetin polisi ve jandarması adına yanında getirdiği çelenkleri koymuş ve aşağıdaki önemli konuşmasını yapmıştır. Bu konuşma dönemin en önemli gazetelerinde kendine yer bulmuştu⁷⁵.

“Arkadaşlar; üzerinde bulunduğumuz nokta kürrei arzın meçhul her hangi bir noktası idi. Hâlbuki biz, bu gün buraya tanınmış, meşhur bir mevki olduğunu düşünerek geldik. Bu nokta ne münasebetle tanınmış ve ne diye Coğrafi ve Askeri Haritalarda muayyen isim almıştır: “Kemalyeri. Bu bilhassa Asker arkadaşlarım karşısında bunu izah teşebbüsünde bulunmak istemem. Her türlü izahlar bittabi onlara aittir. Fakat bende bu yere ismi verilmiş büyük adamın yakın arkadaşı olmak itibarı ile ondan işittiğim bir hatırayı esas tutarak üzerinde bulunduğumuz yerin, Kemalyeri'nin ne olduğuna dair bir kaç kelime söylemek istiyorum.

Efendiler; üzerinde bulunduğumuz bu noktadan deniz kenarına kadar olan mesafeyi hep beraber görüyoruz. Çok kısadır. Bu dar sahada malûm olan tarihte, büyük kuvvet karaya çıktı, en aşağı iki, üç kilometre cephe yayıldı, bu vaziyette henüz üzerinde bulunduğumuz noktada büyük Türk evladı Kemal dâhi bulunuyordu.

O, geniş düşman cephesinin sol cenahında ufak bir kuvvetle görüldü. Orada cephe kalmamış neferlere süngülerini kullanarak işe başladı. Bu teşebbüs, muvaffakiyetle ilk

70 Cumhuriyet; 19 Ağustos 1931 “Şükrü Kaya B. Çanakkale'de Güzel Bir Nutuk Söyledi” EK.4

71 Cumhuriyet; 19 Ağustos 1931 “Şükrü Kaya B. Çanakkale'de Güzel Bir Nutuk Söyledi”

72 Cumhuriyet; 20 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekili Çanakkale Mülhakatında ve Halk Arasında Tetkikler Yapıyor”

73 Milliyet; 20 Ağustos 1931 “Şükrü Kaya B. Torpidoyla Bozcaada ve İmroz'a Gidecek”

74 Milliyet; 26 Ağustos 1931 “Kemalyeri'ni Ziyaret”.

75 Vakıf, 26 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekilimiz Maydos'ta Türk Mili Kahramanlığını Teşrih Eden Eder Bir Nutuk Söyledi”; Hakimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekilinin Kemalyeri'nde Vatanperverane Bir Hitabesi- Mustafa Kemal Çanakkale'yi Kurtardığı Noktada”; Cumhuriyet; 26 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekilinin Nutku-Kemalyeri Mustafa Kemal Yüksek Türk Talihini Kurtaracak Mevki Mevkii Olduğuna Karar Verdiği Yerdir”

eserlerini gösterdi. Türkün büyük ve sevgili evlâdı Mustafa Kemal, o gece çok uğraştıktan ve herhangi bir Fatih'in kolaylıkla karşı duramayacağı felâketi işaret eden vaziyetleri yendikten sonra karanlık bir gecenin sabahında, kendini bu noktada gördü ve bu noktanın yüksek Türk taliini kurtaracak mevki olduğunu karar vererek burada kaldı.

Bu nokta "Mustafa Kemal" in çok faik düşman kuvvetlerini mağlup ederek geriye püskürttüğü ve nihayet onları bütün takviyelerine rağmen yerinde durdurduğu bir kumandan yeridir. Bir Türk kumandanının Türk taliini yükseltmek için münasip gördüğü kumanda yeridir.

Ben asker değilim fakat bu yerden bu "Kemalyerinden" garbın bütün ufuklarına karşı, garbın bütün denizlerinde en büyük zannolunan kuvvet ateşlerine karşı, bu noktadan sadır olan Türk iradesi bu günkü Türkiye'yi kurtarmış olan faaliyetlerin ilk yeri olmuştur.

Bu itibarla burada bulunmaktan ve gördüğümüz bu yüksek hatırayı burada yâd etmekten çok memnun ve bahtiyarım.

Bizim bu yerde kıymetli hatıraları yâd ederek mütehassis olmamız ve bu yere ismini veren büyük Türkün bu memlekete ve Türklere yaptığı büyük eserleri hatırlayarak, minnettar olmamız gayet tabiidir. Şeref ve iftiharla görüyoruz ki; bu yerin karşısında en büyük kuvvet ve kudret göstermiş olan büyük devletler de bu Kemalyerine ve bu yere ismi verilmiş olan büyük Türk'e, hürmetle ve teşekkürle şayandır ki, takdirle bakmaktadırlar. Ben bu noktada yalnız bütün hassasiyetimin ifadesi olarak tek bir kelime söylemekle iktifa edeceğim. "Vatanın müdafaası için burada aziz kanlarını döken Türk çocuklarına ebedi minnetler."

Bu büyük kahramanlar için henüz bir abide dikilmediğini görüyorum⁷⁶. Bundan fazla

76 Çanakkale Muharebeleri ile ilgili ilk anıt; V. Ordu Menzil Müfettişliği tarafından 1916 yılında inşa edilmişti. (Sadık Sarısamam, "Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin İnşaası ve Halkın Yardımları" *History Studies*, Sayı.8/2, p. 85-107, 2016.) Bir diğeri de Anzaklara karşı bölgeyi savunan Mehmet Çavuş ve 25 askerin anısına 1919 yılında inşa edilen "Mehmetçik Anıtı" idi. (Cahide Sınmaz Sönmez; "Çanakkale Savaşları'nı Anma ve Kutlama Etkinlikleri (1916 -1938)", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Yıl.13, Güz. 2015, Sayı. 19, s.177.) Bölgede "Cesaret Tepe" denilen yerde inşa edilen ve daha sonra "Mehmet Çavuş Anıtı" olarak adlandırılmaya başlanan bu anıt; 1934 yılında mermerle kaplanıp, üzerine de "Mehmetçik" kabartma yazısı eklenerek 1960 yılına kadar Çanakkale anmalarının resmi törenlerin yapıldığı yer olmuştur. (Sönmez, a.g.m., s. 178) 1929'dan itibaren bölgeye daha büyük ve anlamlı anıt yapılması konusunda girişimler olmuş, göze çarpacak bir anıt yapılması düşünülmüştür. Ancak masrafın çok olacağı için uzun yıllara dayalı bir süreçte ihaleler açılmış, TBMM işe girmiş çeşitli bağışlar alınmış ama hep işler ilerlememiştir. *Cumhuriyet*; 18 Ağustos 1929 "Şehitlerimiz İçin Abide"; *Akşam*; 18 Ağustos 1929 "Şehitlerimiz İçin Abide"; *Cumhuriyet*; 9 Temmuz 1930, "Çanakkale Abidesi İçin Müsabaka Açılıyor" 1933 yılı Temmuz ayında; MTTB heyetinin Çanakkale gezisinde şehitlerin kemiklerinin ortada olması nedeniyle bu konu tekrar gündeme gelmiş, *Cumhuriyet* gazetesi MTTB öğrencilerinin Eylül ayında da Çanakkale'ye geleceklerini bildirmiş ve bir anıt dikme çabasında olduklarını eklerken "Aferin Gençlere" başlığını kullanmıştı. *Cumhuriyet*; 8 Eylül 1933, "Aferin Gençlere". Bu girişimlere ve Çanakkale Halkevi'nin de anma törenlerine verdiği desteğe rağmen, anıt konusunun bütçeden kaynaklı sıkıntılar nedeniyle geciktiği ve ancak 1944 yılında Çanakkale Zaferini ebedileştirmek için "Çanakkale Meçhul Asker ve Şehitler Abidesi" adında bir proje yarışması açılabilirdiği de görülmektedir. *Cumhuriyet*; 06 Nisan 1944, "Çanakkale Abidesi" Buna rağmen, 1952 yılında da bir kez daha Çanakkale'de bir anıt kurulması için büyük bir girişim olmuş ve memleketin her yerinden işadamlarının katılacağı yeniden bir komite kurulmuştu. *Cumhuriyet*; 3 Temmuz 1952 "Çanakkale'ye Abide Dikme Komitesi Kuruluyor" Bu kez iş biraz daha ciddiye alınmıştı. İstanbul radyosu bile akşamüzeri bir yayınına buna ayırmış ve

müteessir olmak istemem. Biliyorum ki; bu aciz kahramanların kurdukları ve korudukları yıkılmaz Türk vatanı, onların hatıralarını daima taziz ettirecek ifade ve manzarası cihanşumul en yüksek bir abidedir.” dedikten sonra konumuzla ilgili olarak “*Karşıda yine Türklerin bu aziz topraklarında, maksatlar için ölmüş insanların mezarlarını ve abidelerini görüyoruz. Orada yatanları da takdir ederiz*”⁷⁷ cümlesini kullanmıştı⁷⁸.

Şükrü Kaya devamla; “*Medeniyet tarihi yarın, karşı karşıya yatanlardan hangisinin fedakarlığını daha haklı ve insani bulacak ve daha ziyade takdir edecektir. Tecavüz etmiş olan onların abidelerini mi yoksa vatanını müdafaa eden kahramanların, halâ el uzatılmamış mukaddes taş ve toprak halinde bırakılmış olan bu izleri, bu kahraman izlerini mi? Kati hükmünü, medeni beşeriyetin insani takdirine emniyetle bırakabiliriz.*

*Yalnız şunu tesbit etmek isterim ki biz Türkler*⁷⁹ *mazinin her türlü manasız, mantıksız, girift ve eziyetlerini unutarak yeni bir hayat yarattığımızı kaniiz. Bu hayat; Türkün ilk ve medeni hayatının âlemşumul manasını ihtiva eden bu kanaatımız, fiiliyatımızla da sabit olmuştur.”* dedikten sonra yine konumuzla ilgili olarak;

“Karşımızda mezarlar bırakan milletler, bizim bu samimi ve çok yeni mahiyette noktai nazarlarımızı iyi telâkki ederlerse, bu karşılıklı mezarlar aramızda kin, husumet ve ölmez mübareze hisleri yerine muhabbet, dostluk temin eder.

Ben mensup olduğum Türk içtimai heyetinin kurduğu Cumhuriyet Hükümetinin mesul bir adamı olarak arz ederim ki Türk milleti, bu karşılıklı abidelere hürmetle bakar ve iki tarafın ölülerini rahmetle yad ederken dimağında ve vicdanında yaşayan samimi temenni, bu ölü abidelerin bir daha rezk olunmaması, bilakis bunları kuranlar arasında

Yüzbaşı Dündar Alpşin bu abidelerle ilgili bir dizi konuşma yapmıştı. *Cumhuriyet*; 8 Temmuz 1952, “*Radyoda Çanakkale Mevzuunda Konuşma*” Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılan projede birinciliği kazanan anıtın resmi ilk kez 11 Temmuz 1952 yılında yayımlanmış ve 41 metre yüksekliği ilen uzaktan görülecek anıt için masrafın azalması için de Teknik Üniversitenin elinden geleni yapacağı vurgulanmıştı. *Cumhuriyet*; 11 Temmuz 1952, “*Çanakkale’de Dikilecek Olan Abide*”. Gazetelerde listelerle yapılan yardımlar gün gün açıklanmaya başlamış (Etibba Odası-Baro ve Askeri Kurumlar) bu arada bir an önce de mimarların Çanakkale’ye gönderilmesi kararlaştırılmıştı. *Cumhuriyet*; 16 Eylül 1952 “*Çanakkale Abidesi İçin Yardım Listesi*” Bu süreçte yardımlar yetmemiş ve sürekli yenilenmiş ve tekrar tekrar yardım kampanyaları açılmış, devlet bütçesinden de pay alınması bile teklif edilmişti. Anıtın temeli halktan da toplanan yardım paralarıyla, 17 Nisan 1954 yılında atılmış 1958 yılında bitmesi hesaplanırken süreç uzamış, tam tersi 1958’in hem de 18 Mart günü şiddetli rüzgardan zarar görmüş tamiri yapılmıştı. *Cumhuriyet*; 22 Mayıs 1958, “*Çanakkale Abidesi 27 Metreyi Buldu*” Bu inşaat sırasında 35 metreyi bulduğunda bile yabancı turistler abideyi görmek istemekte, ancak yolların bozukluğundan bölgeye gidilememekteydi. *Cumhuriyet*; 27 Eylül 1958, “*Çanakkale Abidesinin Yüksekliği 35 metreyi buldu*” En sonunda; yine büyük sıkıntılar sonrasında ancak “*İkinci Anafartalar Zaferi’nin 45.yıldönümü olan 21 Ağustos 1960 Pazar günü*” o da büyük eksiklerle açılış yapılabilmişti. *Cumhuriyet*; 18 Ağustos 1960, “*Çanakkale Abidesi Büyük Eksiklerle Açılıyor*”. O kadar ki projenin kontrol mimarları bile açılışın ertelenmesini istemişlerdi. Bknz. Necmi Onur, *Çanakkale Savaşları ve Şehidler Abidesi*, Gün Matbaası, İstanbul 1960. Mithat Atabay; “*Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması Ve Açılış Töreni*” Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Cilt.14, sayı. 21, ss.213-232, 2016.

77 *Vakit*, 26 Ağustos 1931 “*Dahiliye Vekilimiz Maydos’ta Türk Mili Kahramanlığını Teşrih Eden Eder Bir Nutuk Söyledi*”

78 *Vakit* gazetesi; konuşmayı bu kısma kadar vermişti.

79 “*Biz Türkler*” kelime dizisi sadece Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer almaktaydı.

insanlık münasebetlerinin, insanlık bağlarının yükselmesidir.”⁸⁰Cümlelerini kullanmıştır.

İçişleri Vekili Şükrü Kaya; bu önemli konuşma sonrası “Peykişevket” gambotu ile Yalova’ya gelmiş ve burada kaplıcalara giderek Gazi Mustafa Kemal ve Başvekil İsmet Paşa ile 3 saat görüşmüş ve gezisi hakkında bilgi vermişti⁸¹.

Görüldüğü üzere Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 10 gün süren bir Çanakkale gezisi yapmış ve daha on gün önce, kendisinin önemli bir konuşma yapacağı gazetelerde verilerek dünyaya duyurulmuştu. Nitekim 25 Ağustos’ta yaptığı önemli konuşmada kendisini “*bu yere ismi verilmiş büyük adamın yakın arkadaşı*” olarak tanıtmış ve özellikle düşmanların mezarları üzerinden önemli mesajlar vermişti.

Şükrü Kaya; Kemalyeri’ni Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın önemi üzerinden anlatırken, “Şeref ve iftiharla görüyoruz ki; bu yerin karşısında en büyük kuvvet ve kudret göstermiş olan büyük devletler de bu Kemal yerine ve bu yere ismi verilmiş olan büyük Türk’e, hürmetle ve teşekkürle şayandır ki takdirle bakmaktadırlar.” Diyerek Çanakkale savaşında karşımızda olan devletlere gönderme yapmıştı. Ancak daha önemlisi ise; “*karşıda yine Türklerin bu aziz topraklarında, maksatlar için ölmüş insanların mezarlarını ve abidelerini*” de kastederek “*Orada yatanları da takdir ederiz*” diyerek barışa önem verildiğini göstermişti.

Şükrü Kaya bu konuşmasında daha da ileri giderek, “*Medeniyet tarihinin ileride, karşı karşıya mezarlarında yatanların hangisinin fedakârlığını daha haklı ve insani bulacağını da takdir edeceği*” öngörüsünde de bulunmuştu. Son noktada ise; artık Türklerin “*mazinin her türlü manasız, mantıksız, girift ve eziyetlerini unutarak yeni bir hayat yarattığından*” söz ederek “*Karşımızda mezarlar bırakan milletlere*” seslenmiş ve “*bizim bu samimi ve çok yeni mahiyette nokta-yı nazarlarımızı iyi telâkki ederlerse, bu karşılıklı mezarlar aramızda kin, husumet ve ölmez mübareze hisleri yerine muhabbet, dostluk temin eder.*” şeklinde önemli mesajını vermişti.

Bu konuşma; devletin ajansı Anadolu Ajansı tarafından, tüm gazetelere geçilmişti. İçişleri Vekili olarak bu önemli gezi ve konuşması sonrası, Yalova’ya geçerek, Gazi Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla da görüşen Şükrü Kaya, yıllar sonra işte bu konuşmasını Dünya gazetesinde anımsatmıştı. Görüldüğü üzere, Şükrü Kaya 1953 yılında anlattığı Çanakkale gezisinin 1931 tarihinde olduğu açıktır ancak yine Kaya’nın Atatürk’ün eline verdiğini söylediği o kâğıtta yazılı olan ve bugüne kadar gelen sözlere hiç benzememektedir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Anzakilara 1918’de İlk Mesajı

Görüldüğü gibi, Şükrü Kaya’nın 1953 tarihinde verdiği demeçteki Atatürk’ün o samimi mesajına 1934 ve 1931 gezilerinde tam olarak ulaşamıyoruz. Ancak araştırmalarımızda, Atatürk’ün de özellikle Avustralya’dan talep edildiği süreçlerde, Anzak Günü ile ilgili mesajları ve çeşitli dönemlerde Avustralyalı gazetecilere verdiği röportajlar üzerinden

80 *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1931 “*Dahiliye Vekilinin Kemalyeri’nde Vatanperverane Bir Hitabesi-Mustafa Kemal’in Çanakkale’yi kurtardığı Noktada*” Şükrü Bey’in bu konuşmasını özellikle Hakimiyet-i Milliye gazetesinden aynen vermeyi tercih ettik. Zira konuşma diğer gazetelerde bazı yerlerindeki yanlış kelime ve cümle düşüklüğü ile verilmişken, başkent Ankara merkezli Hakimiyet-i Milliye de bu konuşma, tam ve eksiksiz hatta diğerlerinde olmayan kelimeler de eklenmiş olarak verilmişti.

81 *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1931 “*Dahiliye Vekili Evvelki Gece Yalova’ya Avdet Etti*”.

demeçlerinin olduğu görülmüştür. Bunlar üzerinden de değerlendirmeleri yapmamız gerektiğini düşünüyorum.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Atatürk daha 1918 Aralık ayında bir Avustralyalı gazeteci olan Mr. Peacock ile İstanbul'da bir görüşme yapmıştır⁸². Bu görüşmenin günleri Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Kasım 1918'de elini taşın altına koyma kararı ile İstanbul'a geldiği ve çeşitli gazetelere demeç verdiği günlere gitmişti⁸³. Mustafa Kemal Paşa birçok yerli yabancı gazeteciyle görüştüğü bu süreçte, bir Avusturyalı gazeteci ile de görüşmüştü. Sydney gazeteleri "Sun" ve "Herald" adına Çanakkale'deki Anzakların savaştığı bölgeleri ziyaret eden Mr. E. R. Peacock ile 7 Aralık 1918⁸⁴ tarihinde görüşen Mustafa Kemal Paşa daha o zaman bile Anzaklarla ilgili samimi duygularını anlatmış ve bu mesajları, bu gazetelerden sonra, nerdeyse tüm Avustralya basınında manşetlere çıkmış ve onun bölgede tanınmasını hızlandırmıştı.

Bu görüşme ilk kez, The Herald gazetesinde; 27 Aralık 1918 tarihli sayısının ilk sayfasında yayımlanmıştır. Gazetenin manşetlerinden birinde "Anzakların Türk Savunucusu Müttefiklerin Ölümcül Hatasını Anlatıyor" üst başlığı verilmiş, Mustafa Kemal Paşa'dan da "Anzakların⁸⁵ Türk Savunucusu" olarak söz edilmişti⁸⁶. Gazete bu üst başlığının hemen altında da "İstanbul ve Kemal Paşa, Avustralya Destroyeriyle Ziyaret Edildi"⁸⁷ başlığını da kullanmıştı.

Gazete konumuz açısından önemli yerde ise "Komutan Röportaj Yaptı" alt başlığında; Peacock'tan 14 Aralık'ta İstanbul'dan gelen telgrafına göre, Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşme anlatılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Kasım'da geldiği İstanbul'da⁸⁸ hem İstanbul basınına hem de İngiliz basınına demeçler verdiği bilinmekteydi⁸⁹ ancak anlaşıldığına göre aynı zamanda Paşa, Avusturalya basınına da demeç vermişti.

Bu röportajında Peacock tarafından "1915 yılının Anzac ve Suvla ordularının Türk kumandanı" olarak tanıtılan Mustafa Kemal Paşa; Avustralyalı askerleri korkunç ama

82 Bu konuda çok ayrıntılı bir çalışmamız en kısa sürede yayımlanacaktır. Burada çok kısa şekilde ve özellikle de verdiği mesaj anlamında konuyu değerlendireceğiz.

83 *Yenigün*; 14 Teşrinisani 1918 (Kasım) "Mustafa Kemal Paşa"

84 4 yıl sonra Peacock'un gazetesi Herald'ın 1922 (6 Ekim) sayısında Mustafa Kemal Paşa ile eskiden yaptığı görüşme tekrar verilmiş ve Paşa'nın kendisine o gün imzaladığı kağıttan da anlaşıldığına göre o röportaj tarihi, 7 Aralık 1918 olarak verilmişti. *Herald* (Melbourne), 6 Ekim (October) 1922. "Kemal, His Marks";

85 Anzac diye kastedilen, Anzak çıkartmasının yapıldığı Anzac koyu ve Arıburnu bölgesidir.

86 *The Herald* (Melbourn); 27 Aralık (December) 1918 "Turkish Defender of Anzac Describes Allies' Fatal Error - Constantinople ve Kemal Pasha- Visited in Australian Destroyer" Bu röportaja ilk kez kısa da olsa Alper Karaşin tarafından değinilmiştir. Alper Karaşin, "Mustafa Kemal'in Pera Palas'ta General William Birdwood ve General Charles Harrington ile Görüşmesi Üzerine", *Tarih ve Günce*, Sayı:7, 2020, s.5-22. Daha sonra ise daha geniş şekilde Belgi Dergisinde yayımlanmıştır. Türkan Başyigit-Orhan Özcan "Avustralyalı Gazeteci Ernest Richard Peacock'un Mustafa Kemal Paşa'yla Çanakkale Savaşı Üzerine Röportajı" *Belgi Dergisi*, Kış 2023/I, s.s. 1-18.

87 Bknz. EK

88 *Yenigün*; 14 Teşrinisani 1334-1918 (Kasım) "Mustafa Kemal Paşa"

89 Bknz Mehmet Emin Elmacı, *Mustafa Kemal (Atatürk) Ve Kamuoyunda Tanınması (1911 - 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2022.

cesur olarak tanıtmıştı. Ayrıca Anzakların çıkartmasını “iyi ve güçlü bir fikir” olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa “önce deniz saldırısını yapmak, sonra gitmek ve sonra geri dönmek bir hataydı.” Eleştirisini de getirmiş “eğer karaya çıkış, ilk deniz saldırısıyla birleştirilseydi başarılı olacak ve İstanbul ele geçirilebilecekti. Uyarıları aldık ve güçlü savunmalar hazırladık, çünkü haftalar öncesinden İngilizlerin karaya çıkış yapacaklarını, yani savunmamızın gücünü yıpratmaya çalışacaklarını biliyorduk. Anzac’a çıkmanın imkansız olduğunu düşünmüştüm”⁹⁰ demişti.

Mustafa Kemal Paşa’nın Avustralyalıları cesur olarak nitelendirdiği bu röportajı; ertesini gün tespit edilebildiği kadar 7 ayrı gazetede genelde de sadece Mustafa Kemal Paşa’nın demeci verilerek, ama farklı başlıklarla kendine yer bulmuştu. Peacock’un bu haberinin sadece Mustafa Kemal Paşa’nın Avustralyalı askerleri övdüğü kısımları ilgi çekmişti.

Peacock’un özel muhabiri olduğu Sydney’deki diğer gazete The Sun; “*Gelibolu Kumarı*” manşetiyle ve “*Türk Komutanının Yorumu*” alt başlıklarıyla sadece Mustafa Kemal Paşa ile olan demecin haberini vermiş ve özellikle de Avusturyalıları Mustafa Kemal Paşa’nın “*Avustralyalılar çok iyi savaşçılar. Adamlarımla sık sık onlar hakkında konuştum ve onlar Avusturalyalıları korkunç ama cesur olduklarını düşünüyorlardı*”⁹¹ cümlelerini ön plana çıkarmıştı.

Görüşme, yine 28 Aralık 1918’de; Avustralya’nın güneydoğu kıyılarındaki Victoria bölgesindeki “*Geelong Advertiser*” gazetesinde, “*Gelibolu’da Neden Kaybettik*” manşetiyle ve “*Bombalama Bir Hataydı- Alan Çok Geniş Tutuldu*” alt başlığıyla verilmişti⁹². Yine Victoria bölgesi gazetelerinden “*The Ballarat Star*” gazetesi de aynı gün “*Avustralya’nın Fedakârlıkları- Anzak Tekrar Ziyaret Edildi- Tarihi Eylemlerin Sahneleri*” başlığı ile bu telgraf haberini değişiklik yapmadan ilk sayfasında, geniş olarak ve aynen okuyucularına duyurmuştu⁹³. Aynı gün aynı haber Avustralya’nın Ouensland bölgesinin en batısındaki bir başka gazete olan “*Daily Standard*” gazetesinde de “*Bir Hata*” üst başlığı ve “*Gelibolu Seferi*” ile “*Türkler Bunu Biliyordu.*” Alt başlıklarıyla yansıtılmıştı.⁹⁴ Brisbane’nin bir diğer gazetesi “*Daily Mail*” de aynı gün, Londra kaynaklı haberi “*Gelibolu Destanı- Müttefiklerin Hataları- Önde Gelen Türk’ün Görüşleri*” manşetini kullanarak sadece Mustafa Kemal

90 *The Herald* (Melbourn); 27 Aralık (December) 1918.

91 *The Sun* (Sydney); 28 Aralık (December) 1918, page 1. “*Gallipoli Gamble- Turk Commander's Review*” Peacock’un bu röportajı bir telgraf ile verilmişti ve bundan dolayı konuşma cümleleri tırnak içine alınmıştı. Ancak burada da görüldüğü üzere bu demecinde konuşanın kimliği değişmiş durumdadır. Öncesinde Peacock’un kendi arkadaşlarının Türkler ile ilgili “*korkunç ama cesur*” dediği belirtilmişken burada tam tersi Mustafa Kemal Paşa’nın Avustralyalılar için bu tanımları kullandığı yazılmıştır. İlerleyen günlerde Peacock da bunun farkına varacak ve hem demecin büyük ilgi görmesinden hem de yapılan yanlışlıklardan dolayı bu görüşmeyi daha ayrıntılı verecektir.

92 *Geelong Advertiser* (Victoria); 28 Aralık (December) 1918, page 4. “*Why We Lost Gallipoli*”

93 *The Ballarat Star* (Victoria); 28 Aralık (December) 1918, page 1. “*Australia’s Sacrifices- Anzac Revisited. Scenes of Historic Deeds*” *The Ballarat Star* Avustralya’da Victoria bölgesinin gazetesidir. İlk çıkış tarihi 22 Eylül 1855 olan gazete 13 Eylül 1924’de *The Ballarat Courier* ile birleşmiştir. Bknz. *State Library Victoria*.

94 *Daily Standard*; (Brisbane), 28 Aralık (December) 1918, p.4. “*A Mistake-Gallipoli Campaign-Turks Knew Of It.*”

Paşa'nın demecini Peacock'un haberiyle sayfalarına yansıtmişti⁹⁵.

Haberi aynen veren gazetelerden bir diğeri de Avustralya'nın batısındaki Ouenland bölgesinin "Warwick Examiner and Times" gazetesiydi ve o da Birleşik Kablo Servisi'nin Doğu muhabiri olduğunu söylediği Peacock'ın, İstanbul ve Çanakkale bölgesindeki Avustralya savaş alanlarında yine birkaç sene önce savaşta da tahrip olmuş Warrego destroyeri ile yaptığı geziden söz etmiş ve "Anzac ve Suvla körfezindeki Türk ordularının komutanı" diye nitlediği Mustafa Kemal Paşa ile yapılan röportajı aynen yansıtmişti⁹⁶. Londra kaynaklı gösterdiği ve beşinci sayfasında verdiği bu demeci "Tarihi Su Yolu" ve "Anzak Sahneleri Tekrar Ziyaret Edildi." Üst manşetiyle veren gazete; özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın "Avustralyalılar çok iyi askerler" cümlesini öne çıkarmıştı.

Aynı gün, aynı demeci sayfalarına yansıttığı tespit edilen son gazete ise; Toowoomba'nın gazetesi "Toowoomba Chronicle"dır. Gazete; aynı günlük sayısında "Anzak Yankısı" başlığı ile verdiği ve kaynak olarak da Londra merkezli Reuter'ı gösterdiği haberinde; Peacock'un sadece Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşme ile ilgili kısımları aynen vermiş⁹⁷, özellikle de Paşa'nın Avustralyalılar hakkındaki olumlu görüşlerini ve savaş sırasında Anzakların hatalarını samimi şekilde anlattığı kısımları öne çıkarmıştı.

Bu röportaj daha sonra Avustralya gazeteleri tarafından arka arkaya ve farklı günlerde sayfalarına tekrar tekrar taşınmıştır⁹⁸. Hatta konu o kadar çok ilgi görmüştü ki Peacock; Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinin daha geniş ve soru yanıtlarla daha anlaşılır şekilde "The Herald" gazetesinde, ilk yayınından iki ay sonra 27 Şubat 1919 tarihinde "Gelibolu'nun Savunması" manşetiyle ve "Türk Liderin Hikâyesi- Avustralya'nın Cesaretini Övdü"⁹⁹ başlıklarıyla yeniden yayınlanmıştı. Peacock özellikle bu yazısında da Mustafa Kemal Paşa'nın "Türkler cesur adamları sever. Subaylarım mücadeleyi izlerken, Avustralyalıların cesaretini ve yiğitliğini sık sık alkışladılar." Cümlelerini kullanmıştı. Peacock'un Mustafa Kemal Paşa ile daha ayrıntılı olan bu özel röportajı; yine aynı şekilde farklı formatlarda yine farklı bölge gazetelerinde ve farklı günlerde, Mustafa Kemal Paşa ön plana çıkartılarak verilmişti¹⁰⁰.

95 Daily Mail (Brisbane), 28 Aralık (December) 1918, p. 7 "Gallipoli Epic- Allies' Mistakes- Leading Turk's Views"

96 Warwick Examiner and Times (Qld), 28 Aralık (December) 1918, p.5 "The Historic Waterway-. Anzac Scenes Re Visited"

97 Toowoomba Chronicle (Qld.), 28 Aralık (December) 1918, page 5. "An Anzac Echo"

98 Daily Examiner; (Grafton,) 30 Aralık (December) 1918, "Gallipoli Campaign-Turkish General Interviewed-A Very Daring Adventure." Rutherglen Sun and Chiltern Valley Advertiser (Victoria) 31 Aralık (December) 1918 "Turkish Commander Interviewed". Maryborough Chronicle; 1 Ocak (January) 1919 "Gallipoli Campaign. Leading Turk's Views" Maryborough Chronicle; 1 Ocak (January) 1919 "Gallipoli Campaign. Leading Turk's Views" The Sunday Times (Perth); 12 Ocak (January) 1919 "Anzac Revisited - On the Anniversary of the Evacuation" The Herald (Melbourne) 27 Şubat (February) 1919 "Gallipoli's Defence. Turkish Leader's Story- Australian Valor Praised".

99 The Herald (Melbourne) 27 Şubat (February) 1919 "Gallipoli's Defence. Turkish Leader's Story- Australian Valor Praised".

100 The Riverine Herald; (Echuca) 10 Mart (March) 1919, "The Turkish Defender of Gallipoli" The Fremantle Times (West Australia) 28 Mart (March) 1919. "Gallipoli's Defence. Turkish Leader's Story-Australian Valor Praised". The Fremantle Times (West Australia) 28 Mart (March) 1919. "Gallipoli's Defence. Turkish Leader's Story-Australian Valor Praised". The Mercury; (Hobart) 28 Mart (March) 1919 "Anzacs

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1930 Anzak Günü Mesajları

Araştırmalarımıza devam ederken, özellikle Cumhurbaşkanı olarak Gazi Mustafa Kemal'in adıyla Avusturya basınına yansımış, 1930 tarihli Anzak Day-Anzak Günü mesajları önümüze çıktı. Bunlardan en önemlisi ise Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1930 yılında Avustralya gazetelerine yansımış mesajıdır.

Avustralya basınında; 1930 yılında Anzak Günü'nün 15.yılında, Mustafa Kemal Paşa'nın iki ayrı demeci yayınlanmıştır. İlki Queensland bölgesindeki "Maryborough Chronicle" gazetesinin Anzac Günü olan 25 Nisan sayısındaki "Anzak Günü'nün Önemi" başlıklı bir makale içindeydi¹⁰¹. Gazete; Gelibolu'ya oğullarını göndererek savaştıran Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere ve Hindistan için Anzak Günü'nün, ulusal gün olarak öneminden söz etmiş ve "tarihin en muhteşem özelliklerinden biri" olan 15 yıl önce 25 Nisan'daki Anzakların karaya çıkışını, dünyada herkesin bildiğini belirtmişti. Yazının devamında da bu çıkış hareketinin artık tarihe geçtiğini ve unutulmayacağı ifade edilirken, karşıda savaşan düşman liderlerinin bile bu saygıyı gösterdiklerini ve Gelibolu'da kendileriyle savaşan Anzakların yeteneklerine samimi övgülerde bulunduğunu eklemişti.

Bu giriş sonrasında; Avustralyalılar tarafından Gelibolu'ya yapılan son gezide, bir Avustralyalı muhabirin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı demeç hatırlatılmış ve aynen verilmişti¹⁰². Buna göre Mustafa Kemal Paşa; "Biz Türklerin bugünkü veya gelecek nesillerinin dünya savaşının doğruları ve yanlışları konusunda sahip olabileceği görüşleri ne olursa olsun, Anzak askerlerine ve onların ordularımıza karşı savaşırken yaptıklarına duyduğumuz saygı asla azalmayacaktır." dedikten sonra "Bu yaptıkları; askeri erdemleri geliştirecek herkese örnek ve ilham kaynağı olarak popüler tarihe geçti. Bugünün ve yarının askerleri, inandıkları dava uğruna nasıl savaşmaları gerektiği konusunda. sizin tarihi Anzaklarınızı örnek almaktan daha iyi bir şey istemezler ve ordularımızın askerleri Anzaklarınıza karşı çok acı bir şekilde savaşmış olsalar da, korkunun yabancı olduğu ve ihanetin düşünülmemeyeceği, cesur ve şövalye ruhlu bir düşmanla uğraşmak zorunda oldukları gerçeğini asla gözden kaçırmadılar. Oradaki çatışmaların çoğunu gördüm ve Anzak askerlerinin savaşma nitelikleri konusunda hiçbir zaman yanılısamaya ya da hayale kapılmadım. O zamandan beri bölgeyi ziyaret ediyorum ve gördükçe adamlarınızın bu kadar çok şey başarmış olmalarına daha çok hayret ediyorum, çünkü onlar bu hayatta her şeyin olabileceği kadar imkânsıza yakın bir şeyle karşı karşıyaydılar. Yine de, görünüşte imkânsız olanı başarmaya, karşı taraftaki herkesin farkına vardığından daha yakındılar. İnanılmaz bir atılımla ele geçirdikleri mevzilerini koruma azimleri, bizim tarafımızdan tamamen öngörülmemiş bir şeydi ve eğer Müttefik komutanlar da direnme yollarını

Return To Gallipoli. A Trip To The Trenches"

- 101 *Maryborough Chronicle*, (Wide Bay and Burnett Advertiser) 25 April 1930, page 6 "Anzac Day Significance"
- 102 Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa; 1929 yılının 6 Ağustos günün trenle Ankara'dan İstanbul'a gelmiş, (*Milliyet*; 6 Ağustos 1929. "Merhaba Büyük Gazi") ve büyük bir kalabalıkla ve gösterişli bir törenle karşılanmıştır. (*Milliyet*; 7 Ağustos 1929. "İstanbul Gazi'ye Kavuştu") Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geri döndüğü 30 Eylül 1929 tarihine kadar İstanbul'da olduğu bu dönemde, 15 Ağustos'ta Çanakkale'ye İstanbul'dan şehitler için kalabalık (200 kişilik) bir grubun gittiği de görülmektedir. *Cumhuriyet*; 17 Ağustos 1929. "Çanakkale Şehitlerine Ziyaret" *Milliyet*, 17 Ağustos 1929. "Çanakkale Şehitlikleri Dün ziyaret edildi"

görebilselerdi, zafer o zaman fark ettiklerinden daha erken onların olacaktı."¹⁰³ Demiş ve özellikle barış döneminde, insancıl ve devletlere saygılı bir devlet adamı olarak görüşlerini aktarmıştı.

Gazete; Mustafa Kemal'in, aynı zamanda Türk Savunma harekâtını da yöneten Alman Komutan Liman von Sanders'in¹⁰⁴, şimdiye kadar yayınlanmamış bir raporunu da aktardığını belirterek bu raporda, "*Savaşın tüm kurallarına göre, Gelibolu, gemilerden inen her Müttefik askerin mezarı ya da en iyi ihtimalle esir toplama kampı olmalıydı, ancak Anzakların yılmaz ruhu, bizim değişmez kurallar olarak gördüğümüzden daha üstün hale geldi ve savunmadan sorumlu olan bizler, savaşta imkânsız olan tek şeyin, insan ruhunun zorluklardan daha üstün yükselme olasılığını ortadan kaldırmak olduğunu, bir kez daha kanıtlayan adamların cesaretine hayran kaldık. Samimi olmak gerekirse; bu şekildeki büyük bir karaya çıkış hareketini yapan dünya çapındaki ordular içinde, Anzaklara eşit savaşçılar olmadığını söylemek, abartılı olmaz.*"¹⁰⁵ Denildiğini de aktarmıştı.

Haberin burasında Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması bitmiş ve sonrasında makalede; savaşta hayatını kaybedenlerin genel sayılarından bilgi verilmiş ve hayatlarını kaybedenlerin isimlerinin hem anıtlara ve mezar taşlarına yazıldığını ve aynı zamanda da aile çevrelerinin de katkılarıyla hem de sonsuza kadar yüreklerde yazılı kalacağı vurgulanmıştı. Ardından da bu sayede, gelecek nesillere yoldaşlığın ve metanetin, göreve adanmışlığın önemini göstereceği anlatılmıştı. Daha önemlisi de bu nedenle de Anzak gününün ulusal bir gün olduğu belirtilmişti. Gazete son noktada; "*Ölüler unutulmaz. Unutulamazlar! Onlar fedakârlığa yeni, daha asil ve daha derin bir anlam yüklediler. Onlar ve karada, denizde ya da havada, her cephede onların yanında savaşan büyük askerlere, yaralılara bakan hemşireler, oğullarından ve kızlarından ayrılan anneler ve babalar - Büyük Savaş sırasında savaşan ve acı çeken herkes, bu nesle ve gelecek nesillere yoldaşlığın, metanetin, göreve bağlılığın ve hizmetin mümkün olan en büyük ifadesini verdi.*"¹⁰⁶ Cümleleri ile Atatürk'ün bugüne yansımış önemli sözlere benzeyen mesajlar verilmişti.

Bir gün sonra Atatürk'ün Anzaklar için verdiği mesaj anlamında diğer önemli bir bulgu; Avustralya'nın Adelaide bölgesinde çıkan The Mail gazetesindeki, 1930 yılının Anzak Gününde yayımlanan, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in mesajıydı. Çıkış yer ve tarihi olarak Paris'ten 25 Nisan olarak gösterilen haber "*Mustafa Kemal Paşa, her zamanki diplomatik kanallar aracılığıyla, Anzak Gününde Avustralya ve Yeni Zelanda için tasarlanan şu mesajı iletmıştır:*" sunumuyla ve "*özel Muhabirimizden*" duyurusu ile verilmişti¹⁰⁷.

Gazete; haberi "*Değerli Düşmanlık*" üst başlığı ile ve "*Kemal Paşa'nın Anzaklara Saygısı- Gladyatörler Gibi Savaştlar*" ve "*Türk Gençliğine Model Olarak Kabul Edildi*"

103 *Maryborough Chronicle*, 25 April 1930.

104 Gazete Liman Von Sanders'i "düşman lideri" olarak nitelemişti.

105 *Maryborough Chronicle*, 25 April 1930.

106 *Maryborough Chronicle*, 25 April 1930.

107 *Mail* (Adelaide), Saturday 26 April (Nisan) 1930. "*Worthy Foemen*"; "*Kemal Pasha's Tribute to Anzacs*" "*Fought Like Gladiators*"; "*Upheld as Models to Turkish Youth*" EK.5

alt başlıklarıyla görmüştü¹⁰⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın “denizden çıkan adamları” onurlandığını da ekleyen gazete, “*Dün tüm Avustralya'nın saygı duyduğu görkemli Anzak geleneğinin, kıyıları Anzaklar tarafından işgal edilen Türkiye’de de onurlandırıldığını*” belirtmişti.

Haberinin düzenlenmesinde; doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini tırnak içinde ayrıntılı olarak veren gazetenin, haberinin başında bazı görüşleri kendisinin yorumladığı görülmektedir. Örneğin Mustafa Kemal Paşa tarafından Avustralya'ya özel verdiğini belirttiği “*Anzak günü mesajında*” Bugün Türkiye'deki okullarda, öğrencilere askeri geleneklere layık olmak istiyorlarsa, Anzak askerlerinden örnek almaları gerektiğinin öğretildiğini yorumlayan gazete; bu yorumlardan oluşan giriş sonrası, tırnak içinde ve koyu olarak Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini aktarmıştı. Gazete bu cümleleri “*Bunu ünlü Türk savaşçısı Mustafa Kemal Paşa'nın, Avustralya'ya gönderdiği özel Anzak Günü mesajında açıkladığını*” ve Paşa'nın “*eski gladyatörlerin ruhuyla, bilinmeyen düşmanlara karşı boğuşmak için denizden çıkan*” Anzak askerlerine olağanüstü bir övgüde bulunduğunu belirtmişti.

Gazi Mustafa Kemal'in “Çanakkale Boğazı”ndaki başarısızlığı sizin açınızdan, büyük bir zaferden ayıran tek şey çok küçük bir farktı” dediğini açıklayan gazete, aynı zamanda onun “*En büyük umutlarından birinin Türkiye’den bir grup ile Avustralya’ya ziyaret etmek olduğunu, ancak bunun asla mümkün olamayacağı korkusunu dile getirdiğini*” de eklemişti. Haberin baş kısmında, yorumlarına devam eden gazeteye göre; Türklerin Anzaklara duyduğu büyük saygıyı vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, “*savaşın sona ermesinden bu yana ülkesindeki halkın her yıl, Gelibolu’daki türbelere saygılarını sunduğunu ve birçok eski Türk askerinin bu amaçla iç bölgelerden uzun yolculuklarla bölgeye ziyarete geldiklerini*” de söylemişti. .

Gazete bundan sonra ise koyu veya tırnak içinde Gazi Mustafa Kemal'in ağızından mesajlarını vermiş bazı sözlerini ise daha koyu ve daha dikkat çekici hale getirmişti.

“*Dünya savaşının çilesini çekmiş olup da Anzak askerlerine en derin saygıyı duymayan tek bir kişi bile yoktur. Çünkü biz onlarda; eski askerlerimiz arasında, Haçlı Seferleri günlerinden bu yana başka hiçbir savaş deneyiminin ilham vermediği saygı ve hayranlık duygularına sahip “Anzak büyüklüğünü” ve “değerli düşmanları” bulmuştuk*”

“*Ölülerinize saygı gösterdiğiniz bu günlerde, kendi adıma ve yeni doğan Türkiye adına, kahramanlarınızı saygıyla andığımız için bunu, benim açımdan bir müdahale olarak kabul etmeyeceğinize inanıyorum*”¹⁰⁹

“Siz Anzakların inatçılığı ve bazen imkânsız gibi görünen şeylere kalkışıp, onları başarıya kararlılığınız, savaşa katılan askerlerimiz arasında gelenek haline geldi ve genç neslin üyelerine, babaları tarafından ve hatta okullarda, savaşan bir askeri geleneklere layık olduklarını kanıtlamak istiyorlarsa, eski gladyatörlerin ruhuyla bilinmeyen düşmanlarla boğuşmak için denizden çıkan, Anzak'ın o şanlı adamlarını örnek almaları gerektiği

108 Mail (Adelaide), 26 April (Nisan) 1930.

109 Gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın bazı cümleleri dikkat çekmesi için diğerlerinden daha koyu tonlama ve farklı formatla verilmişti.

öğretiliyor.”

“Çanakkale Boğazı’ndaki başarısızlığı sizin açınızdan büyük bir zaferden sadece çok küçük bir fark ayırdı. Bazen düşünüyorum da, eğer en yüksek mevkiideki komutanlarınız, sizin adamlarınızda bulunan *Anzak ruhuna sahip olsalardı, seferin tarihi farklı olabilirdi.*”

“Bizim tarafımızda her türlü olasılığı hesaba katmıştık, ama hiç hesaba katmadığımız şey, etten kemikten insanların sizin Anzaklarınız kadar başarılı olma ihtimaliydi.”

“Von Sanders ve Alman Yüksek Komutanlığı’nın planları defalarca değiştirildi ve zaman çizelgeleri alt üst oldu çünkü Anzakların savaşçı olarak değerini öngörememişler ve tüm ders kitaplarının ve tüm uzmanların imkânsız olduğunu söylediği bir şeye kalkışabilecek ve hatta başarabilecek adamlar olabileceğini, fark edememişlerdi”

“Bizler farklı ırk ve dinlerden olsak da Anzakların gösterdiği kahramanlıkları karşısında saygıyla eğiliyor ve değerli bir düşmanımıza karşı askeri saygımızı gösteriyoruz.”

“Eğer mümkün olsaydı, bir gün Türkiye’den Avustralya’ya ziyaret eden bir gezi grubuna katılmak ve sizin topraklarınızda ölülerinize saygımı sunmak isterdim, ancak bu mümkün olmadığına göre, sizi temin ederim ki, ölülerinizin çoğunun uyuduğu, kahramanlarınızın hatırası için daima kutsal olacak Gelibolu’nun rüzgârla savrulan topraklarında, mezarlarına her zaman saygımızı göstereceğiz”

“Savaşın sona ermesinden bu yana her yıl Anzak’ın bir asker olarak değerini bilen halkımız bu kutsal mezarlara saygılarını gösterdi ve hatta eski askerlerimizden bazıları bunu yapmak için iç bölgelerden uzun zorlu yolculuklar da yaptılar..”

“Umudumuz ve inancımız odur ki, bu trajik çatışmada milletinizin erkeklerine duymayı öğrendiğimiz saygının, bu tür başka bir çatışmayı imkânsız kılacak bir anlayışın yolunu açacağıdır. Ölüleriniz konuşabilselerdi onlar da kendi adlarına umudumuzu paylaştıklarını söylerlerdi. Biz de sizden, kendi milletlerimiz arasında gelecekteki barışı sağlama adına, bizimle işbirliği yapmak için elinizden geleni yapmanızı rica ediyoruz”¹¹⁰

Bugün yeni ortaya çıkan Atatürk’ün Anzaklara verdiği bu mesaj, hem onun bir asker olmasına rağmen hümanist kişiliğini hem de onura, barışın önemine inanan kişiliğini çok güzel göstermektedir.

Görüldüğü üzere Atatürk daha 1930 da Avustralya basınına Anzak Günü nedeniyle gönderdiği mesajında bugün bilinen mesajına çok yakın cümleler kullanmıştır. Evet belki aynısı değildir ancak Şükrü Kaya tarafından ilk kez belirtilen o samimi mesaja çok yakın cümlelerin olduğu görülmekte, en azından da o samimi sözlerin Gazi Mustafa Kemal Paşa’dan çıkabileceğini kanıtlamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa tarafından verildiği belirtilen iki ayrı demeçten iki gün sonra yine Avustralya’nın orta güneyindeki en uçtaki Adelaide gazetesi The Register News-Pictorial da; Mail gazetesindeki haberi aynen almış farklı yerlerini öne çıkartarak, farklı başlıklarla yine okuyucularına duyurmuştu. The Register News-Pictorial gazetesi; 28 Nisan 1930 tarihli sayısında *“Türkiye Cumhurbaşkanı Anzakların Anısına Saygıda Bulundu”* üst manşetini kullanmış ve alt başlıkları da *“Anzakların Türk çocukları İçin Model olduğunu Söylüyor”*

ve “*Gladyatörler Gibi Mücadele*” olarak tercih etmiş ve bir de Mustafa Kemal’in fotoğrafını kullanmıştı¹¹¹. The Register News-Pictorial gazetesi; Gazi Mustafa Kemal’in Anzac günü için “*diplomatik kanallardan*” gönderdiğini belirttiği demeçte, hemen hemen aynı cümleleri kullanmıştır. Ancak demecin sırasında değişiklik yapmış ve özellikle ilk olarak “*Bizler farklı ırk ve dinlerdeniz, fakat Anzakların gösterdiği kahramanlıkları karşısında saygıyla eğiliyor ve değerli bir düşmanımıza karşı askeri saygımızı gösteriyoruz.*” Cümlesini öne çıkartmıştı. The Register News-Pictorial; Gazi Mustafa Kemal’in demecini “*İmkansız Başardı*” “*Buraya Gelmek İstiyorum*” başlıkları ile aynen vermişti.

Gazetede farklılık ise; verilen bu demeç sonrası Mustafa Kemal Paşa’yı “*Ancak Kendisi Bir Asker olan Kemal, Cesareten Bahsedebilir*” başlığı ile şu şekilde tanıtmıştı: “*Kemal’in Gazi (Muzaffer) unvanı üzerinde iyi bir iddiası vardır. Büyük Savaş sırasında Türk Ordusunda komutanlık yapmış, cesareti ve zekâsı ile öne çıkmıştır. Ancak savaştan sonra Türk Hükümeti’nin, Türk’ün Avrupa’dan kovulması demek olan ezici Sevr Antlaşması’nı kabul etmesine katılmadı. Bir ordu oluşturdu, Ankara’da bir Milliyetçi Hükümet kurdu, kendisine gönderilen Yunan Ordusunu sağlam bir şekilde yendi ve Barış Antlaşması tartışmalarının yeniden başlatılmasını istedi. Bu, İmparatorluğu başka bir savaşın eşiğine getirdi; ancak hızlı bir şekilde başarılı olan Kemal’in taleplerinden korkmaması gerektiği anlaşılınca Müttefikler pes etti. Yeni Lozan Antlaşması ile Türkiye, Avrupa’da İstanbul, Edirne ve Çanakkale Boğazı’nı ve Anadolu’da çok fazla bölgeyi korudu. Anzak ve diğer yerlerdeki askeri mezarlıklar için zemin ilgili ülkelere devredildi. Kemal yeni Türkiye’nin Cumhurbaşkanı oldu ve o zamandan beri parçalanmakta olan bir ülkeyi yeniden kurmada büyük devlet adamlığı gösterdi.*”

The Register News-Pictorial gazetesinden birkaç gün sonra da yine aynı bölgede çıkan bu kez Observer gazetesi, hem Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın tanıtıldığı ve hem de demecinin verildiği The Register News-Pictorial gazetesinin aynı haberini, aynı başlıklar ve içerikle ancak bu kez fotoğraf olmadan haberleştirmişti¹¹².

Böylece Mustafa Kemal Paşa’nın 1930 yılında da Avustralya basınında Anzaklarla ilgili mesajının olduğu ortaya çıkmıştır. Daha ötesi ise 1930 “*Anzak Day*” programlarında Avustralyalı yetkililer Gazi Mustafa Kemal’in bu demeçlerinden söz edip, nasıl Avustralyalıları övdüğünü birbirlerine anlatmışlar ve bu programlar da gazetelere aynen yansımıştı¹¹³.

Gazi Mustafa Kemal’in 1934 Anzak Günü Mesajı

Şükrü Kaya’nın 1934 yılında Edirne olayları nedeniyle gittiği ama konuyla ilgili bir konuşmasının, gazetelere yansımadağı dönemde, Atatürk’ün 1934 yılında bir “*Anzak Günü*” mesajının da bulunduğu görülmüştür. Zira yine Avusturya basını tarafından Atatürk’ten bir “*25 Nisan Anzak Günü mesajı*” istenilmişti.

Bu 1934 yılında verilen mesaj ile ilgili, Cumhurbaşkanlığı arşivlerinden bilgi veren

-
- 111 The Register News-Pictorial (Adelaide) Pzt 28 Nis 1930. “*Turkish President Pays Tribute To Memory Of Anzacs*”; “*Says Anzacs Are Models For Turkish Children*”; “*Fought Like Gladiators*”
- 112 Observer, (Adelaide) 1 May (Mayıs) 1930. “*Turkish President Pays Tribute To Memory Of Anzacs*”
- 113 Kyogle Examiner, Tuesday 26 April 1932, “*Anzac Day*”; Cairns Post, Monday 2 May 1932 “*Anzac Day*”; Morning Bulletin, Friday 1 April 1932 “*Anzac Day*”

Sermet Atacanlı'ya göre bu mesaj isteği, The Star gazetesinden gelmişti. Avustralya'nın Melbourne şehrinde çıkan "The Star" gazetesinin 18 Nisan 1934 günü Cumhurbaşkanlığı'na gönderilen bir telgrafında "25 Nisan 'da Çanakkale'ye yapılan çıkarmanın yıldönümü münasebetiyle Avustralyalı/ara bir mesaj gönderilmesinden memnuniyet duyulacaktır."¹¹⁴ Denilerek 25 Nisan 1934 için bir mesaj istenmiştir. Atacanlı'nın Cumhurbaşkanlığı arşivinden takip ettiğine göre; gazeteye kısa ve sade bir mesaj gönderilmiştir. "25 Nisan 1915 Gelibolu ihraç (çıkarma) hareketi ve bu Yarımada 'da cereyan eden bütün muharebeler, dünyaya orada kanlarını dökenlerin kahramanlığı ile beraber, bu mücadelenin sebep olduğu zayıflığın milletleri için ne kadar elemli olduğunu göstermiştir."¹¹⁵ Bu 1934 mesajında da Atatürk'ün barışçıl ve insani duyguları görünmektedir. Ancak bilinen o samimi cümlelere aynen benzemediği de açıktır.

Bu mesajın olduğu dönemde, 1934 Nisan ayı içinde "Duchess of Richmond" gemisiyle Çanakkale'ye 700 Avustralyalı ziyaretçi gelmiş ve Gelibolu'da Anzak mezarları gezilmiş ve anıta çelenk konulmuştu¹¹⁶. Avustralyalı ziyaretçiler, geziden çok memnun kalmış ve özellikle de tüm mezarlıkların, dünyadaki mezarlıklardan çok daha iyi korunduğunu belirtmişlerdi. Onlara göre "Her yerde çiçekler açıyordu ve bir zamanlar "cehennem" olan yerde mükemmel bir barış hüküm sürüyordu."¹¹⁷ Heyeti karşılayan İngiliz büyükelçisi Sir Percy Lorainne'nin verdiği akşamki tören yemeğinde, 6 Türk subayı da bulunmuştu¹¹⁸. İşte bu noktada Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in de İngiliz Elçisine bir mesaj yolladığı gazetelere yansımıştı¹¹⁹.

Advertiser gazetesi, 26 Nisan'da, "Mustafa Kemal Paşa'nın Saygısı" başlıklı haberinde, Anzak ordusu ile savaşan o dönemin Türk komutanı ve şimdi Türkiye Cumhuriyet Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in "bugün aşağıdaki Anzak Günü mesajını gönderdi" cümlesi ile mesajını yayımlamıştı. "25 Nisan 1915'te Gelibolu'ya yapılan çıkarma ve Yarımada'da meydana gelen savaş asla unutulmayacaktır. Bu olay, orada kanlarını döken herkesin kahramanlığını ve bu mücadelenin neden olduğu kayıpların, ulusları için ne kadar yürek parçalayıcı olduğunu tüm dünyaya göstermiştir."¹²⁰ Aynı gün Sydney Morning Herald gazetesi 26 Nisan sayısında, "eski düşman"¹²¹ olarak nitelediği ve Gelibolu Yarımadası'ndaki çatışmalar sırasında askeri bir ün kazandığını belirttiği Mustafa Kemal Paşa'nın, bir Anzak Günü mesajı yolladığını belirterek mesajı yayımlamıştı. Aynı şekilde Richmond River Herald and Northern Districts Advertiser gazetesi de bir gün sonra "Türk Kumandandan Anzaklara Saygı" başlıklı yazısında¹²² aynı mesajı yayımlamıştı.

114 Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, s.384.

115 Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, s.385.

116 *Sydney Morning Herald*; 5 Mayıs (May 1934), page 13 "Gallipoli Pilgrims-Turkish President's Greeting"

117 *Argus*, (Melbourne) 5 May 1934, page 23 "Gallipoli Pilgrims- Graves Well Kept"

118 *Examiner*, (Launceston) 5 May 1934, page 3, "Gallipoli Pilgrims Arrival In İstanbul"

119 Avustralyalı ziyaretçiler yanlarında mezarlıklara koymak için 91 adet çelenk getirmişlerdi. Devlet sembolik olarak düşük bir gümrük vergisi almıştı. Buna karşılık o 91 adet çelenkten bir tanesi de Türk Meçhul Savaşçı anıtına bırakılmıştı.

120 *Advertiser*, (Adelaide), 26 April 1934, page 9, "Mustapha Kemal Pasha's Tribute" EK.6

121 *The Sydney Morning Herald*, 26 Nisan (April) 1934, "Former Enemy-Kemal Pasha's Anzac Message".

122 *Richmond River Herald and Northern Districts Advertiser*, (NSW), Friday 27 April 1934, page 5, "Tribute To Anzacs From Turkish Commander"

Aynı günlerde, Atatürk'ün mesajını yayımlamamış da olsalar, Chronicle gazetesi, 3 Mayıs sayısında “*Kemal Paşa'nın İktidara Olağanüstü Yükselişi*” ve “*Türkiye'nin Savaşta Ve Barışta Güçlü Adamı*” başlıklarıyla Gazi'yi tanıtmış¹²³, Daily Standard gazetesi de aynı tanıtıma “*Mustafa Kemal Yönetiminde Modernleşme-Harika İlerleme Kaydedildi*”¹²⁴ başlıklarıyla yapmış ve geniş şekilde Türkiye'de Atatürk'ün başarılarını anlatmıştır.

Bu mesajın olduğu gazete haberi, Türk gazetelerine de yansımıştı. Cumhuriyet gazetesi; haberi 30 Nisan 1934 günlü sayısında “*The Times*”dan alıntılanmış¹²⁵ ve “*Çanakkale Kahramanının Eski Düşmanlara Cevabı*” başlığıyla vermişti¹²⁶. Buna göre Avustralyalı eski askerler, ülkelerinde 25 Nisan'ı büyük bir törenle anmışlar ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan da duygularını sormuşlardı. Bu tören çok soğuk havada olmasına rağmen kadınlı çocuklu 10.000 kişinin ve Parlamento önünde de 22.000 kişinin katılımıyla gerçekleşmişti. Gazete The Times'dan alıntılanmış Gazi Paşa'nın sözlerini de “*Gelibolu yarımadasında yapılan ihraç hareketi ve muharebeler burada kanlarını dökenlerin kahramanlığını bütün dünyaya ispat etmiştir. Bu harbe iştirak eden milletler için bu savaşın sebep olduğu zayıflık ne kadar yürekler acısındır.*”¹²⁷ Şeklinde, içerik aynı ama bazı kelimeler değişik olarak vermişti. Aynı haberi, Son Posta gazetesi de aynı günlü sayısında “*Çanakkale Harbi ve Gazi Paşa Hazretlerinin İhtisasları*”¹²⁸ manşetiyle haberleştirmiş ve 32.000 kişinin Harp Maktulleri Abidesi önünde saygıyla kayıplarını andıklarını belirterek, Cumhuriyet gazetesi ile kelimesi kelimesine aynı olan, Gazi Paşa'nın mesajını paylaşmıştı. Aynı şekilde bu mesajın da metin içeriği yine barışçıl ve insancıl olmasına rağmen, içinde “*analar*” geçen o samimi cümleleri içermediği de bir gerçektir.

Sonuç

1915 yılında acı ve dramatik bir şekilde karşı karşıya gelen iki ülkenin çocukları, bugün anlatılan gerçek hikâyelerle birbirleriyle cesurane ve dürüst bir şekilde mücadele etmişlerdi. Özellikle Avusturyalıların, milli bilincini güçlendiren ve bir arada katıldıkları bir savaşta büyük kayıplar vermesine neden olan Çanakkale Muharebeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın önce 1918'de sonra da çeşitli defalar verdiği mesajlarla iki ülke halkı arasında güçlü bir bağ oluşturmuştur.

Atatürk'ün bugün simgesel hale gelen ve hem Türk hem de Avusturya halkının barışçıl, insani duygular üzerinden birliktelik ruhunu ortaya koyan samimi mesajının,

123 *Chronicle*, (Adelaide, SA : 1895 - 1954), Thursday 3 May 1934, page 3 “*Kemal Pasha's Remarkable Rise To Power-Turkey's Strong Man In Peace And War*”

124 *Daily Standard*, (Brisbane, Qld), 29 Aralık 1934, page 5, “*Modernisation Under Mustapha Kemal-Wonderful Progress Made*”

125 *The Times* gazetesi, haberi 26 Nisan 1934 sayısında “*Anzac Day in Australia*” üst ve “*The Ghazi's Message*” alt başlığıyla vermiş ve gerçekten de katılım sayısını 10 bin ve 22 bin olarak toplam, 32 bin olarak rakamlandırmıştır.

126 *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1934, “*Çanakkale Kahramanının Eski Düşmanlara Cevabı*”

127 *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1934, “*Çanakkale Kahramanının Eski Düşmanlara Cevabı*” **EK**

128 *Son Posta*; 30 Nisan 1934, “*Çanakkale Harbi ve Gazi Paşa Hazretlerinin İhtisasları*” Hem Cumhuriyet hem de Son Posta mesajı aynen *The Times* gazetesinin İngilizcesinden çevirdikleri görülmektedir. Sermet Atacanlı'nın verdiği mesaj ise Cumhurbaşkanlığı Arşivlerinden verilmiştir. Cengiz Özakıncı. “*1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” sözleri Atatürk'e Ait Değil 2” Bütün Dünya*, 1 Nisan 2015.

temel kaynağına indiğimizde gördüğümüz en önemli konu, bu mesajın 1953 yılındaki Dünya gazetesinde, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın verdiği bir demece gittiğidir. Uzun yıllar Atatürk ile çalışan ve önemli bir görev üstlenen Şükrü Kaya; Atatürk'ün kendisine verdiği bir yazılı metin üzerinden, bugün iki toplum için de önemli bir değer kazanan bu mesajı ortaya koymuş görünmektedir. Atatürk'ün ve Şükrü Kaya'nın zaman içerisinde, Çanakkale'ye gidişleri ve bu konuyla ilgili mesajlarının kronolojik incelemesinde, yeni bulguların da ortaya çıktığı da açıktır. Her ne kadar Şükrü Kaya'nın basından takip edilen “*Gelibolu bölgesine teftiş gezilerinde*” bu samimi mesajın aynısına rastlanılmamış olsa da 1931 yılındaki gezisinin mesajlarının da değerli olduğu görülmektedir.

Yine Mustafa Kemal Atatürk'ün de geriye doğru gezileri ve verdiği mesajlar da çok önemli bulgular ortaya çıkarmış durumdadır. Genel kaniya dayalı olarak bu samimi sözlerin “1934” veya “1930’lu yıllara” gittiği söylene de aslında Atatürk'teki bu görüşlerin dayanağının daha 1918 yılına kadar gittiği görülmektedir.

1918 Aralık ayında, bir Avusturyalı gazeteciye verdiği demeçte bile onun Anzaklar için “*cesur*” tabirini kullanması ve Anzak askerlerini övmesi, bu olaya ilk baştan beri barışçıl ve insancıl baktığını göstermektedir. Yine Atatürk algısının, Avustralya'da 1930'lar veya 1980'ler sonrasına gitmediği, daha 1918 Aralık'ta verilen bir mesajın kısa sürede nerdeyse Avustralya'nın tüm bölgelerindeki gazetelere yansıdığı anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün Avustralya'dan gelen talep üzerine, Avustralya milli bilincine ve birlikteliğine katkı sağlayan Anzak Günü için mesajlar gönderdiği de ortadadır. Daha önemlisi ise bu 1918 Aralık ayından başlayan ve 1930'larda artarak devam eden Anzak Günü mesajlarının incelenmesi sonucunda, şu da kabul edilecektir ki; Atatürk'ün, Şükrü Kaya tarafından kendisine okuması için verildiğini belirttiği “*Avustralyalı analara*” seslendiği mesajın ruhuna yakın mesajlar vermiş olduğudur. Bilimsel bir çalışma ile mesajın kaynağı aranmış olsa da ve her ne kadar buna dair kesin kanıt bulunamamışsa da; bu mesajın Atatürk'ün zihninden çıktığına, Atatürk'ü ve onun bu konudaki görüşlerini bilenlerin hayır demeyeceği de mümkün görünmektedir. Daha 1918'de Anzak askerlerine kullandığı olumlu düşünceler, zaman içerisindeki tüm mesajlarına bir şekilde farklılıklar da olsa yansımıştır.

Şükrü Kaya'nın, Atatürk'ün kendisine getirip verdiğini söylediği ve 1953'de kelimesi kelimesine yazılı olarak, basına düşmüş olan, Anzaklara samimi duygular içeren mesajın da, 1931 yılındaki gezi için planlandığı anlaşılmaktadır. Bir başka anlaşılana da Şükrü Kaya'nın bu kısa mesaj üzerine “çalışmış” ya da “tam çalışmamış” olduğunun anlaşılmasıdır. Zira bu kısa mesajın, konuşma sırasında genişletilmesi gerekmekteydi ve Şükrü Kaya elbet bir “Atatürk” olmadığı için, barıştan ve mezarlarda yatan “karşı taraftan” kısa bir şekilde konuşmasına rağmen, konunun temel düşüncesini kaçırmış görünmekte. Uzun konuşmasında bu kısa düşünceden daha çok, dünyaya özellikle bir daha Türkiye üzerinde plan yapmalarına dair bir mesaj vermiş olduğu da anlaşılmaktadır.

Yine de her şeye rağmen; makalemizde önceki örneklerini de değerlendirecek olursak, Atatürk'ün elinden çıktığı ve bir kâğıda yazılı olarak kendisine verildiğini 1953 yılında beyan eden, onun en yakınındaki Şükrü Kaya'nın sözleri, elbette doğru ve ciddiye alınmalı ve hem Türkiye'de hem de Avustralya'da taşlara kazınmış; “*canlarını kaybedenlerin analarına seslenen*” bu tarihe mal olmuş mesaja gözümüz gibi de bakmalıyız.

Ekler

EK.1 Tevhid-i Efkar, 7 Şubat 1924 Avustralya Başvekili Mr. Brus ve Maiyeti Şehrimize geldiler

Ş. Kaya B.

Çanakkale'de güzel
 bir nutuk söyledi
 Peykişevket'le İmroz ve
 Bozcaada'ya gidecek

Vaktile Çanakkale'yi müdafaa eden çelik
 kalelerden birinin kapısı

Çanakkale 18 (Dahiliye Vekiline
 refakat eden muhabirimizden) —
 Dün akşam Dahiliye Vekili Şükrü
 Kaya B. şerefine Belediyede bir ziya-
 fet verilmiştir. Vekil B. ziyafetin hi-
 tamında bir nutuk irat ederek de-
 miştir ki:

«— Çanakkal yalnız Türk mille-
 tinin hayat ve hissiyatına karışmış
 bir menkıbe değil, bütün cihan tari-
 hine mal olmuş bir kahramanlık ef-
 sanesidir. Çanakkale milletler ara-
 sında geçen mücadelelerin nişanesi
 (Mabadi 2 inci sahifede)

WORTHY FOEMEN!

Kemal Pasha's Tribute to Anzacs

FOUGHT LIKE GLADIATORS

Upheld as Models to Turkish Youth

(By Our Special Correspondent)

PARIS, April 25.

THE glorious tradition of Anzac, to which all Australia paid homage yesterday, is also honored in the country whose shores were invaded by the Anzacs—Turkey.

EVEN in the schools of Turkey today the children are taught that if they would prove themselves worthy of the traditions of a fighting race they must model themselves on the men of Anzac.

This is revealed by Mustapha Kemal Pasha, the Turkish dictator, in a special Anzac Day message to Australia. This noted Turkish fighter pays remarkable tribute to the men who "came out of the sea to grapple with unknown foes in the spirit of the gladiators of old."

"Only the tiniest margin separated the failure of the Dardanelles from a great victory for your side," he says. He reveals that one of his cherished hopes is to visit Australia with a band of pilgrims from Turkey, but expresses a fear that this will never be possible.

Emphasizing the high regard of the Turks for the Anzacs, Mustapha

EK.5 Mail 26 April (Nisan) 1930

Mustapha Kemal Pasha's Tribute

MELBOURNE, April 25.

Mustapha Kemal Pasha, Dictator of Turkey, who fought with the Turkish army at Anzac, sent the following Anzac Day message to-day:—"The landing at Gallipoli on April 25, 1915, and the fighting which took place on the Peninsula will never be forgotten. It showed to the world the heroism of all those who shed their blood there. How heartrending for their nations were the losses that this struggle caused."

Mustapha Kemal Pasha, as a divisional commander, was responsible for the counter-attack which prevented the Australians from reaching their objective on Gallipoli on April 25, 1915. He also directed the Turkish operations at Suvla Bay in the following August and prevented the success of that move.

Kemal Pasha

EK6 Advertiser, 26 April 1934

Kaynakça

Gazeteler

- Advertiser, (Adelaide), 26 April 1934, "Mustapha Kemal Pasha's Tribute"
 Akşam; 15 Nisan 1934 "Gazi Hz. Çanakkale Ve Bazı Kıtaları Teftiş Etiler";
 Akşam; 18 Ağustos 1929 "Şehitlerimiz İçin Abide";
 Akşam; 26 Haziran 1934, "Çanakkale'de";
 Akşam; 7 Temmuz 1934 "Şükrü Kaya Bey Edirne'ye Gitti";
 Argus, (Melbourne) 5 May 1934, "Gallipoli Pilgrims- Graves Well Kept"
 Cairns Post, Monday 2 May 1932 "Anzac Day"
 Canberra Times; 1 August 1981, "A priceless Inheritance From Gallipoli"

- Chronicle, (Adelaide), Thursday 3 May 1934, “Turkey’s Strong Man In Peace And War”
- Cumhuriyet, 30 Nisan 1934, “Çanakkale Kahramanının Eski Düşmanlara Cevabı”
- Cumhuriyet; 06 Nisan 1944, “Çanakkale Abidesi”
- Cumhuriyet; 11 Temmuz 1952, “Çanakkale’de Dikilecek Olan Abide”
- Cumhuriyet; 12 Temmuz 1934 “Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey Dün Çanakkale’den Gelerek Akşam Ankara’ya Gitti”
- Cumhuriyet; 15 Nisan 1934 “Gazi Hz. Dün Çanakkale’yi Teşrif Buyurdular”
- Cumhuriyet; 16 Eylül 1952 “Çanakkale Abidesi İçin Yardım Listesi”
- Cumhuriyet; 17 Ağustos 1929. “Çanakkale Şehitlerine Ziyaret”
- Cumhuriyet; 17 Ağustos 1931 “Dâhiliye Vekili Çanakkale’ye Gitti”
- Cumhuriyet; 18 Ağustos 1929 “Şehitlerimiz İçin Abide”;
- Cumhuriyet; 18 Ağustos 1960, “Çanakkale Abidesi Büyük Eksiklerle Açılıyor”.
- Cumhuriyet; 19 Ağustos 1931 “ Şükrü Kaya B. Çanakkale’de Güzel Bir Nutuk Söyledi”
- Cumhuriyet; 20 Ağustos 1931 “Dâhiliye Vekili Çanakkale Mülhakatında ve Halk Arasında Tetkikler Yapıyor”
- Cumhuriyet; 22 Mayıs 1958, “Çanakkale Abidesi 27 Metreyi Buldu”
- Cumhuriyet; 26 Ağustos 1931 “Dâhiliye Vekilinin Nutku”
- Cumhuriyet; 26 Haziran 1934, “İzmir’den Soma, Balıkesir ve Çanakkale’ye”;
- Cumhuriyet; 27 Eylül 1958, “Çanakkale Abidesinin Yüksekliği 35 metreyi buldu”
- Cumhuriyet; 28 Ağustos 1931 “Dâhiliye Vekili Evvelki Gece Yalova’ya Avdet Etti”.
- Cumhuriyet; 3 Temmuz 1952 “Çanakkale’ye Abide Dikme Komitesi Kuruluyor”
- Cumhuriyet; 7 Temmuz 1934 “Dâhiliye Vekili Tahkikat İçin Trakya’ya Gitti.”
- Cumhuriyet; 8 Eylül 1933, “Aferin Gençlere”.
- Cumhuriyet; 8 Temmuz 1952, “Radyoda Çanakkale Mevzuunda Konuşma”
- Cumhuriyet; 9 Temmuz 1930, “Çanakkale Abidesi İçin Müsabaka Açılıyor”
- Daily Examiner; (Grafton,) 30 Aralık (December) 1918, “Gallipoli Campaign”
- Daily Mail (Brisbane), 28 Aralık (December) 1918, “Gallipoli Epic- Allies’ Mistakes-Leading Turk’s Views”
- Daily Standard, (Brisbane, Qld), 29 Aralık 1934 “Modernisation Under Mustapha Kemal-Wonderful Progress Made”
- Daily Standard;(Brisbane), 28 Aralık (December) 1918, p.4. “A Mistake-Gallipoli Campaign-Turks Knew Of It.”
- Dünya; 10 Kasım 1953, “Atatürk’ün Bütün Cihana Hitaben Söylenmesini İstedığı Nutuk”
- Examiner, (Launceston) 5 May 1934, page 3, “Gallipoli Pilgrims Arrival In İstanbul”

- Geelong Advertiser (Victoria); 28 Aralık (December) 1918, page 4. “Why We Lost Gallipoli”
- Haber; 15 Nisan 1934 “Cumhurreisi Hazretleri Çanakkale’ye vardılar”
- Hakimiyet-i Milliye, 14 Şubat 1924 “Avustralyalı Başvekil’in Teşekkürü”
- Hakimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekilinin Kemalyeri’nde Vatanperverane Bir Hitabesi”
- Hakimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1924 “Avustralyalı Başvekil İstanbul’da”
- Hâkimiyet-i Milliye; 11 Temmuz 1934 “Dahiliye Vekilimiz Çanakkale’ye Geçti”;
- Hâkimiyet-i Milliye; 27 Haziran 1934. “Çanakkale Yolunda”.
- Herald (Melbourne), 6 Ekim (October) 1922. “Kemal, His Marks”
- Kyogle Examiner, Tuesday 26 April 1932, “Anzac Day”;
- Mail (Adelaide), Saturday 26 April (Nisan) 1930. “Kemal Pasha’s Tribute to Anzacs”
- Maryborough Chronicle, (Wide Bay) 25 April 1930, “Anzac Day Significance”
- Maryborough Chronicle; 1 Ocak (January) 1919 “Gallıpolı Campaign. Leading Turk’s Views”
- Milliyet, 12 Temmuz 1934, “Trakya’da Tahkikat Bitti. Dahiliye Vekili Geldi ve Ankara’ya Gitti”
- Milliyet, 17 Ağustos 1929. “Çanakkale Şehitlikleri Dün ziyaret edildi”
- Milliyet; 10 Temmuz 1934 “Vekil Bey Gelibolu’ya Gitti”
- Milliyet; 11 Temmuz 1934 “Dâhiliye Vekili Gelibolu’dan Çanakkale’ye Geçiyor”;
- Milliyet; 20 Ağustos 1931 “Şükrü Kaya B. Torpidoyla Bozcaada ve İmroz’a Gidecek”
- Milliyet; 26 Ağustos 1931 “Kemalyeri’ni Ziyaret”.
- Milliyet; 6 Ağustos 1929. “Merhaba Büyük Gazi”
- Milliyet; 6 Temmuz 1934 “Şükrü Kaya Bey Bu Sabah Geliyor”
- Milliyet; 7 Ağustos 1929. “İstanbul Gazi’ye Kavuştu”
- Milliyet; 7 Temmuz 1934 “Şükrü Bey Yahudi Hicretinin Tahkik İçin Trakya’ya Gitti.”;
- Morning Bulletin, Friday 1 April 1932 “Anzac Day”
- Northern Star (Lismore, NSW)Wednesday 1 November 1922)
- Observer*, (Adelaide) 1 May (Mayıs) 1930. “Turkish President Pays Tribute To Memory Of Anzacs”
- Richmond River Herald and Northern Districts Advertiser*, (NSW), Friday 27 April 1934 “Tribute To Anzacs From Turkish Commander”
- Rutherglen Sun and Chiltern Valley Advertiser* (Victoria) 31 Aralık (December) 1918 “Turkish Commander Interviewed”.

Son Posta; 15 Nisan 1934 “Gazi Hz. Edremit ve Çanakkale’de”;

Son Posta; 26 Haziran 1934, “Çanakkale’de İki Devlet Reisi İstanbul’a Hareket Etiler”;

Son Posta; 30 Nisan 1934, “Çanakkale Harbi ve Gazi Paşa Hazretlerinin İhtisasları”

Sydney Morning Herald; 5 Mayıs (May 1934), page 13 “Gallipoli Pilgrims-Turkish President’s Greeting”

Tevhid-i Efkar, 7 Şubat 1924. “Avustralya Başvekili Mister Brus ve Maiyeti Şehrimize Geldiler”

The Ballarat Star (Victoria); 28 Aralık (December) 1918, page 1. “Australia’s Sacrifices-Anzac Revisited. Scenes of Historic Deeds”

The Fremantle Times (West Australia) 28 Mart (March) 1919. “Gallipoli’s Defence. Turkish Leader’s Story-Australian Valor Praised”.

The Herald (Melbourn); 27 Aralık (December) 1918 “Turkish Defender of Anzac Describes Allies’ Fatal Error - Constantinople ve Kemal Pasha- Visited in Australian Destroyer”

The Herald (Melbourne) 27 Şubat (February) 1919 “Gallipoli’s Defence. Turkish Leader’s Story- Australian Valor Praised”.

The Herald (Melbourne), 3 Ekim (October) 1922, page 6. “Close-Up Of Kemal- Man Who Fought Anzacs”-

The Mail; (Adelaide) 11 August 1934 “Jews Safe From Attack In Turkey”

The Mercury; (Hobart) 28 Mart (March) 1919 “Anzacs Return To Gallipoli. A Trip To The Trenches”

The Register News-Pictorial (Adelaide) Pzt 28 Nis 1930. “Turkish President Pays Tribute To Memory Of Anzacs”

The Riverine Herald; (Echuca) 10 Mart (March) 1919, “The Turkish Defender of Gallipoli”

The Sun (Sydney); 28 Aralık (December) 1918, page 1. “Gallipoli Gamble- Turk Commander’s Review”

The Sunday Times (Perth); 12 Ocak (January) 1919 “Anzac Revisited - On the Anniversary of the Evacuation”

The Sydney Morning Herald, 26 Nisan (April) 1934, “Former Enemy-Kemal Pasha’s Anzac Message”.

Toowoomba Chronicle (Qld.), 28 Aralık (December) 1918, page 5. “An Anzac Echo”

Vakit, 26 Ağustos 1931 “Dahiliye Vekilimiz Maydos’ta Türk Mili Kahramanlığını Teşrih Eden Eder Bir Nutuk Söyledi”;

Vakit, 12 Temmuz 1934 “Dahiliye Vekili Geldi ve Ankara’ya Gitti”;

Vakit, 15 Ağustos 1931 “Şükrü Kaya Bey Yarın Çanakkale’ye Hareket Edecek”

Vakit, 15 Nisan 1934 “Gazi Hz.leri Çanakkale’yi Teşrif Etiler”;

Vakit, 7 Temmuz 1934 “Dâhiliye Vekili Dün Akşam Trakya’ya Gitti.”

Warwick Examiner and Times (Qld),28 Aralık (December) 1918, p.5 “The Historic Waterway-. Anzac Scenes Re Visited”

Yeni Asır, 11 Temmuz 1934, “Şükrü Kaya B. Çanakkale’de”;

Yeni Asır, 12 Temmuz 1934, “Şükrü Kaya Bey’in Trakya’dan Gönderdiği Raporlar Tetkik Edildi”;

Yeni Asır; 8 Temmuz 1934 “Trakya’dan Hicret Eden Museviler Memleketlerine Dönüyorlar-Şükrü Kaya Bey Edirne’de Tahkikatını Bitirdi”

Yenigün; 14 Teşrinisani 1334-1918 (Kasım) “*Mustafa Kemal Paşa*”

Eserler

ATABAY; Mithat “Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması Ve Açılış Töreni” Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Cilt.14, sayı. 21, 2016, ss.213-232

ATACANLI, Sermet *Atatürk ve Çanakkale’nin Komutanları*, MB Yayınevi, İstanbul 2006;

Atatürk Ansiklopedisi; Hazırlayanlar; Kemal Zeki Gençosman- Niyazi Ahmet Banoğlu, Cilt.2, May Yayınları, İstanbul, 1971, s.s 141-142.

BAŞYIĞIT, Türkan – ÖZCAN, Orhan “Avustralyalı Gazeteci Ernest Richard Peacock’un Mustafa Kemal Paşa’yla Çanakkale Savaşı Üzerine Röportajı” *Belgi Dergisi*, Kış 2023/I, s.s. 1-18.

BEAN, C.E.W. *The Official History of Australia in the War of 1914-1918*. Volüme I: The Story of ANZAC, Australia War Memorial, Canberra: 1921.

Belgelere Göre Eceabat Klavuzu, Eceabat Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, 1969.

CAMERON, T. Sauers “Some Corner Forever: The Imperial War Graves Commission and the Meaning of the Great War” *The Gettysburg Historical Journal*, Volume 19, Article 8, 2020.

ELMACI, Mehmet Emin, *Mustafa Kemal (Atatürk) Ve Kamuoyunda Tanınması (1911 - 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2022.

İĞDEMİR, Uluğ “Anzaklar ve Atatürk’ün Tarihsel Davranışı” *Milliyet*; 15 Nisan 1978.

İĞDEMİR, Uluğ *Atatürk ve Anzaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1978.

KARAŞİN, Alper *XIX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla Türkiye Avustralya İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, s. 67

KARAŞİN, Alper, “Mustafa Kemal’in Pera Palas’ta General William Birdwood ve General Charles Harrington ile Görüşmesi Üzerine”, *Tarih ve Günce*, Sayı:7, 2020, s.5-22.

KOCATÜRK, Utkan *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918 – 1938*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973, s. 359.

ONUR, Necmi *Çanakkale Savaşları ve Şehidler Abidesi*, Gün Matbaası, İstanbul 1960.

ÖZAKINCI, Cengiz, “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” sözleri Atatürk’e Ait Değil 1” *Bütün Dünya*, 1 Mart 2015;

ÖZAKINCI, Cengiz, “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” sözleri Atatürk’e Ait Değil 2” *Bütün Dünya*, 1 Nisan 2015.

ÖZAKINCI, Cengiz, “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan ve İçinde “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” İbaresini Geçen Sözler Atatürk’e Ait Değil 1” *Bütün Dünya*, Nisan 2020.

ÖZAKINCI, Cengiz, “1915 Çanakkale Savaşı Anıtlarına Kazınan ve İçinde “Conilerle Mehmetçikler Arasında Fark Yoktur” İbaresini Geçen Sözler Atatürk’e Ait Değil 2” *Bütün Dünya*, Nisan 2020.

ÖZCAN, Orhan, “Anzak Günü ve Anma Törenlerinin Avustralya’daki Tarihi Gelişimi” *Vakanüis*, Yıl/Vol. 8, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2023, s. 1783.

SARISAMAN, Sadık, “Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin İnşaatı ve Halkın Yardımları” *History Studies*, Sayı.8/2, p. 85-107, 2016,

SOLAK, Mustafa, *Atatürk’ün Bakanı Şükrü Kaya*, Kaynak Yayınları, Temmuz 2013, İstanbul.

SÖNMEZ; Cahide Sınmaz “Çanakkale Savaşları’nı Anma ve Kutlama Etkinlikleri (1916 -1938)”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Yıl.13, Güz. 2015, Sayı. 19, s.177.)

ŞİMŞİR, Bilâl N, “1915 Çanakkale Savaşı ve Türkiye-Avustralya İlişkileri”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 2, Çanakkale: Mart 2004, s. 17.

ŞİMŞİR; Bilal “Kanberra’da Atatürk Anıtı Tasarısı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2001, Cilt: 51 Sayı: 17.

The Anzac Book; Cassell and Company Ltd. London, New York, Toronto and Melbourne, 1916.

<https://gelibolu1915.wordpress.com/2017/05/06/quinns-post-bombasirti-teraslari/>
07.05.2021.